

**ВІННИЦЬКИЙ ДЕЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБІНСЬКОГО**

ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ, ПСИХОЛОГІЇ І МИСТЕЦТВ

КАФЕДРА ХОРОВОГО МИСТЕЦТВА ТА МЕТОДИКИ МУЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

ДИПЛОМНА РОБОТА

на тему:

**«ФОРМУВАННЯ МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ ВЗАЄМОДІЇ КЛАСНИХ
ТА ПОЗАКЛАСНИХ ФОРМ РОБОТИ»**

Студентки 4_МХК курсу
Галузі знань 0202 Мистецтво
Напряму підготовки:
6.020204 «Музичне мистецтво»
Барасій М. В.

Науковий керівник: **канд. пед. наук,
доцент Бриліна В. Л.**

Розширена шкала _____

Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS _____

Голова комісії _____
(підпис) (ініціали, прізвище)

Члени комісії _____
(підпис) (ініціали, прізвище)

_____
(підпис) (ініціали, прізвище)

_____
(підпис) (ініціали, прізвище)

Вінниця – 2016 рік

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ	7
1.1. Музичне мистецтво як фактор формування культури особистості	7
1.2. Активізація музичної творчої діяльності школярів на уроках та в позаурочний час	15
1.3. Зміст і форми забезпечення взаємодії класної та позакласної вокально-хорової діяльності молодших школярів	23
Висновки до I розділу	31
 РОЗДІЛ II. ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ ВЗАЄМОДІЇ КЛАСНОЇ І ПОЗАКЛАСНОЇ ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	32
2.1. Педагогічні умови організації музично-творчої діяльності школярів	32
2.2. Координація взаємодії класної та позакласної творчої діяльності у формуванні музичної культури школярів	43
2.3. Аналіз результатів експериментального дослідження	53
Висновки до II розділу	67
 ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	68
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	70
ДОДАТКИ	74

ВСТУП

Актуальність дослідження. Розбудова сучасної національної системи освіти спонукає до пошуку і впровадження нових педагогічних підходів, форм і методів, які б відповідали розвитку особистості, сприяли розкриттю моральних, духовних, розумових і фізичних здібностей. У зв'язку з цим неможливо переоцінити значення музичного мистецтва і художнього виховання у духовному становленні підростаючого покоління.

Цілеспрямоване формування музичної культури особистості здійснюється в шкільних та позашкільних закладах, що певною мірою ускладнює його виховну цілісність. В музичній педагогіці протягом тривалого часу залишається актуальною проблема пошуку можливостей і напрямків розширення змісту шкільної музичної освіти у позаурочній і позашкільній діяльності. Загальноосвітні заклади спрямовують свою діяльність на обов'язкове засвоєння основ музичної культури всіма учнями. Школа прагне до виховання культурної особистості, яка має стійкі потреби у сфері музичного мистецтва.

Класна та позакласна форми роботи мають спільну мету – формування музичної культури особистості як частини її загальної духовної культури. Даний підхід висвітлений у наукових дослідженнях педагогів, психологів, мистецтвознавців. Нині поширені дитячі художні школи різноманітного мистецького спрямування, загальноосвітні заклади з поглибленим вивченням музики. Актуальність проблеми полягає у потребах наявності освітньої системи, яка дозволяє зберігати кращі традиції музичної педагогіки і використовувати сучасні музично-педагогічні надбання, досягнення позашкільних освітніх закладів.

Досвід дає підстави стверджувати, що об'єднання можливостей класної і позакласної форм роботи може зумовлювати створення саме такої системи. Це сприятиме виявленню в кожній дитині її художньо-творчих задатків та

обдарувань, формуванню естетичних якостей, вихованню музичної культури особистості.

У сучасній педагогічній теорії та практиці накопичена певна система знань, які виявляються дійовою науковою основою формування музичної культури особистості. Сучасне музичне виховання орієнтується на формування цілісного ставлення до музичного мистецтва, яке ґрунтується на соціально-художньому досвіді й виявляється через музичну культуру особистості. Різні аспекти сутності музичної культури особистості розглядалися Н. Криловою, Л. Масол, Ю. Алієвим, Р. Тельчаровою та іншими.

Суттєвим внеском у з'ясуванні напрямків і форм урізноманітнення музичної діяльності на уроці стали теоретичні погляди та практичні рекомендації З. Жофчака, З. Кодая, М. Леонтовича, К. Орфа, Ю. Юцевича та інших.

Опорою у вирішенні питань формування музичної культури особистості стали дослідження Б. Асаф'єва, О. Костюка, В. Максимова, В. Медушевського, присвячені розкриттю природи музики, специфіки музичного сприймання та музичного мислення, усвідомлення суті музичного змісту.

Соціальна і педагогічна значущість музичного розвитку особистості в умовах взаємодії класної та позакласної форм роботи, актуальність і недостатня розробленість цієї проблеми в науковій літературі та педагогічній практиці зумовили вибір *теми* дослідження “Формування музичної культури молодших школярів в умовах взаємодії класних та позакласних форм роботи”.

Об'єкт дослідження – музично-естетичне виховання школярів.

Предметом дослідження є організаційні педагогічні умови формування музичної культури учнів молодшого шкільного віку в класній та позакласній роботі.

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні й експериментальній перевірці ефективності організаційних педагогічних умов формування музичної культури у процесі взаємодії класної та позакласної форм роботи.

Гіпотеза дослідження – ефективність формування музичної культури молодших школярів зростатиме у процесі розширення і зміцнення взаємозв'язків класної та позакласної форм роботи за умов:

- цілеспрямованої педагогічної організації навчально-виховного процесу;
- встановлення дійових міжпредметних зв'язків;
- активізації музичної творчої діяльності учнів;
- створення на заняттях атмосфери художньо-творчого спілкування.

Завдання дослідження:

1. Теоретично обґрунтувати та розкрити сутнісне значення формування музичної культури особистості школяра.

2. Виявити значимість організаційних педагогічних умов на ефективність формування музичної культури школярів у класній та позакласній формах творчої діяльності.

3. Розробити та експериментально перевірити дидактичну модель формування музичної культури школярів в умовах взаємодії класної та позакласної форм роботи.

4. Висвітлити зміст, форми і методи формування музичної культури молодших школярів в умовах взаємодії класної та позакласної форм роботи.

Методи дослідження: теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури; вивчення передового досвіду вчителів музики; аналіз; науковий пошук (бесіда, спостереження, узагальнення); тезовий відбір музикознавчої, педагогічної інформації; педагогічний експеримент.

Експериментальна база дослідження. Експериментальна дослідна робота здійснювалася на базі Вінницької загальноосвітньої школи №8 І-ІІІ

ступенів. Загальна кількість учнів, які брали участь у педагогічному експерименті, становила 65 учнів I-III класів.

Практичне значення дослідження полягає: у розробці методики і апробації основних напрямків формування музичної культури молодших школярів у взаємодії класної і позакласної творчої діяльності; у створенні обґрунтованих педагогічних умов використання індивідуальних та групових форм музичної навчально-виховної діяльності учнів; застосуванні новаційних методів формування музичної культури молодших школярів у процесі музичної творчої діяльності.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження були представлені на звітних наукових конференціях у Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського. 6 статей опубліковано у збірниках наукових праць.

Структура дипломної роботи. Дипломна робота складається з вступу, двох розділів загальних висновків, списку використаних джерел, додатків.

РОЗДІЛ І.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ШКОЛЯРІВ

1.1 Музичне мистецтво як фактор формування культури особистості

Думки видатних мислителів про музику і її роль у суспільному житті не завжди узгоджуються з наявними музичними і виховними традиціями. У свій час прийнятими в Афінах традиціями демократичного життя в цілому передбачалося ствердження музично-культурного різноманіття, що сприяло підтримуванню державою системи виховання і обов'язково включало систематичне залучення до музики, зокрема – навчанню грі на музичних інструментах.

В античній Греції, в її культурних центрах (в Афінах) свідомо пов'язувалася моральна культура людини з її прилученістю до культури музичної [22, с.33]. У Середньовічній Європі музика перестала бути невід'ємною ланкою навчально-виховної системи. І тільки за доби Ренесансу музична культура знову стала визнаною ознакою освіченості й вихованості: спершу в колах придворного лицарства, – потім у середовищі заможних городян. Традиція використання музики у культурно-виховних цілях не переривалася, цьому сприяло широке побутування народної та церковної музики.

Особливо активно і плідно діяли чинники зміцнення і розвитку моральної культури народу в Україні. Прилучення з раннього дитинства до пісні стало невід'ємною й характерною рисою української народної педагогіки. У народі кепкували з парубків та дівчат, які не знали пісень, не могли до ладу заспівати, або підхопити пісню, розпочату іншим. Змалечку в українському народі заохочувалась здатність до імпровізації, виробились відповідні імпровізаційні жанри народної пісні, співанки і коломийки. У

народі завжди жило переконання в неперевершеній культурній виховній силі пісні; віра в те, що пісня плекає в серцях любов до рідної матері-батьківщини, мужність і ніжність, почуття обов'язку перед товаришами, почуття поваги.

Доповненням щодо народної пісні була духовна музика. Церковний спів з раннього дитинства супровожував українців усе життя упродовж кількох сторіч. Саме з України знайшла поширення церковна музика на всю Росію у першій половині XVII сторіччя. Систематично по великих святах відбувалося прослуховування церковного співу під час богослужіння, що робило духовну музику невід'ємною складовою самого способу життя народу і ставало необхідною умовою відтворення і зміцнення культури народу від покоління до покоління.

Виняткову соціально-педагогічну роль в історії українського народу відігравало кобзарство. Думи та історичні пісні, що їх несли у народ кобзарі, сприяли зміцненню історичної пам'яті народу, ставали в чутливих серцях зернами надії й відваги, покликком до самовідданої боротьби задля національної свободи.

“Чи не вперше у новоєвропейській культурі, – зазначає дослідник М.П. Крет, – ми зустрічаємось із свідомим, а тому педагогічно зацікавленим ставленням до музики як засобу морального вдосконалення людини у творчості й педагогічній діяльності Г.Сковороди. Тут йому вдалося здійснити справжній синтез традиційної народної педагогіки, християнської духовної традиції і надбань європейської барокової культури. Про це свідчать і педагогічна діяльність Сковороди у Переяславі і Харківському колегіумах, але найбільше – його уславлений “Сад божественних пісень”. Відомо, що були пісні, і Сковорода їх дійсно співав, бо був переконаний, що музика додає слову, душевної проникливості і моральної снаги” [20, с.39].

У другій половині XVII сторіччя відбуваються істотні зрушення в європейській культурі, внаслідок яких музика набула свого сучасного

соціального статусу. Саме тоді виникає те, що звично називають *музичним життям*, утворились постійні оркестри і оперні трупи, склалися традиції театрального й концертного життя. З'являлися і входили в побут музичні інструменти, які дозволили музиці без істотних втрат відокремитись від оркестру і оперної сцени (фортепіано, пізніше гітара).

Музика стає доступнішою, в тому числі і для цілей виховання дітей та молоді. На початку XIX сторіччя музику широко застосовували як виховний засіб, передусім як засіб жіночого виховання, вважалося, що музика сприяє пом'якшенню серця, виробленню тонких манер і взагалі – вихованню справжньої жіночності.

Усупереч цьому, небайдужі вихователі хлопчиків (передусім у шляхетських військових училищах) звертали увагу насамперед на те, що музика здатна дисциплінувати почуття і сприяє формуванню витримки і самовладання. Власне ці полярні оцінки виховних можливостей музики і визначили у педагогіці XIX-XX сторіч ставлення до неї як до основного виховного засобу.

Проте слід зазначити, що навіть у видатних педагогів, у їхніх моделях виховання музика відігравала лише допоміжну роль. У трактуванні Я. Корчака музика здебільшого тільки сприяла організації колективного життя, тому не приділялося достатньої уваги тому, щоб урізноманітнити музичний досвід дітей.

У педагогічній системі А. Макаренка музика покликана лише до того, щоб створювати і підтримувати бадьорий настрій. Вплетена в життя дитячого колективу, вона була майже виключно функціональною (сигнали труби, марші, виконувані власним духовим оркестром тощо).

Зовсім інша роль належить музиці в системі педагогічних поглядів і педагогічної діяльності В. Сухомлинського, який вбачав широкі виховні та культурні можливості музики саме тому, що розглядав її за функціональним та безпосередньо мистецьким призначенням. Музика була і повинна була

стати для його вихованців невід'ємною складовою відкритого, власне людського ставлення до світу. У своїй книзі “Павлишська середня школа” він зазначав: “Ми вчимо дітей: людина виділилась із світу тварин і стала обдарованою істотою не тільки тому, що зробила своїми руками перше знаряддя праці, але і тому, що побачила глибини синього неба, мерехтіння зірок, ...віддзеркалення сонця у краплинах вранішньої роси, сірі нитки дощу у похмурий осінній день, ніжне стебельце і блакитну квітку проліска, побачила і вразилася, і почала творити нову красу. Зупинись і ти у подиві перед красою, у твоєму серці тоді також розквітне краса. Людина стала особистістю тоді, коли почула шепіт листя і пісню коника, дзюрчання весняного струмка і срібний дзвіночок жайворонка у бездонному літньому небі ласкавий плескіт хвилі і урочисту тишу ночі, – почула і, затамувавши подих слухає сотні і тисячі років дивовижну музику життя. Вмій і ти слухати цю музику, вмій насолоджуватися красою” [33, с.73].

Отже, для В. Сухомлинського краса життя і людяність первинно поєднані, без музики краса життя була б неповною, нездатною на своє остаточне здійснення. Розкриваючи нерозривну поєднаність естетичного і культурного в житті людини, В. Сухомлинський вдається до музичних аналогій: “Тримаючи в руках скрипку, людина не здатна вчинити погане” – говорить старовинна українська мудрість, що приписується чудовому мислителю Григорію Сковороді. Зло і справжня краса несумісні. Одне із важливих завдань вихователя полягає в тому, щоб, образно кажучи, дати в руки кожній дитині скрипку, аби кожен відчував як народжується музика” [34, с.68].

Значення розробки проблеми культурної виховної ролі музики полягає не тільки в необхідності постійно прилучати дітей до музики, розширювати і поглиблювати їхній музичний досвід, але й у ставленні до музики, як до істотного вияву краси життя. В його спадщині ми знаходимо свідчення того, що використання музики у виховному культурному процесі може й повинно

бути конкретним. Музика здатна розвивати одні та гальмувати інші психологічні риси дитини, стати дійовим засобом формування певних естетичних якостей.

Аналіз теоретичних джерел дозволив розглядати музичну культуру особистості як системне і багаторівневе утворення, педагогічна сутність якого характеризується: прагненням до творчого самовияву в музичній діяльності; вибіркоvim оцінним ставленням до музики; рівнем активного засвоєння різних видів музичної діяльності; якістю музичного сприймання та переживання музичних творів; упорядкованістю та глибиною музичних знань.

Формування музичної культури особистості як частина загального духовного розвитку людини є керованим соціально-педагогічним явищем, об'єктивні та суб'єктивні чинники якого знаходяться у нерозривній єдності та взаємозалежності. У цьому процесі чільне місце належить вчителю, який організовує і спрямовує музичну діяльність школярів. Сутність процесу формування музичної культури особистості полягає у поступовому, безперервному, динамічному розвитку музичних і загальних здібностей та якостей особистості.

Цілеспрямоване формування музичної культури особистості здійснюється в класній та позакласній формах роботи вчителя, що певною мірою ускладнює його виховну цілісність. В музичній педагогіці протягом тривалого часу залишається актуальною проблема пошуку можливостей і напрямів розширення змісту шкільної музичної освіти у позаурочну й позашкільну діяльність. Загальноосвітні заклади спрямовують свою діяльність на обов'язкове засвоєння основ музичної культури всіма учнями, маючи на меті формування музичної культури особистості як частини її загальної культури.

У наукових працях вчених встановлена залежність рівня музичної культури від здатності особистості до сприймання та оцінювання музичних рівнів (Г. Падалка, О. Ростовський, Л. Коваль, В. Бутенко та інші); впливу

мистецтва на розвиток духовного світу особистості (І. Зязюн, В. Кудін, О. Олексюк, О. Рудницька та інші); розвитку музичності суб'єкта (Б. Теплов, К. Тарасова, В. Мясіщев, С. Науменко); доцільної організації музичного навчання (Л. Хлебнікова, М. Дяченко, М. Фейгін та інші); змісту, принципів і методів музично-виховної роботи (Е. Абдулін, О. Апраксіна, О. Ростовський та інші).

Суттєвим внеском у з'ясування напрямів і форм урізноманітнення музичної діяльності на уроці стали теоретичні погляди та практичні рекомендації З. Кодая, М. Леонтовича, К. Орфа, К. Стеценка, Ю. Юцевича та інших. Виховні можливості музичного мистецтва надзвичайно великі, які допомагають формувати особу в естетичному, моральному, художньому напрямках. Але як відомо, вплив музики буде ефективним в тому разі, коли особистість матиме певний рівень духовної культури, досвід спілкування з музичними творами. Інакше найпрекрасніші зразки художньої творчості можуть залишитись незрозумілими та недоступними для неї.

Саме молодший шкільний вік є тим важливим і своєрідним періодом у загальному розвитку дитини, який впливає на подальше формування її фізичних, розумових та художньо-творчих здібностей. Типові психологічні особливості молодших школярів – піддатливість, пластичність, чутливість всієї нервової системи, емоційність, образність мислення створюють найсприятливіші умови для розвитку естетичного ставлення до навколишнього світу. Видатний педагог В. Сухомлинський висловив важливу думку про те, що ніякий широкий розмах естетичного виховання у старших класах не може компенсувати те, що пропущено у ранньому віці. З перших днів навчання школа покликана виховувати в учнів потяг до всього прекрасного у житті, розвивати у них естетичне, образне сприйняття світу, творчу здібність бачити й чути, відчувати й запам'ятовувати, спостерігати й фантазувати.

У цій широкій програмі велику роль відіграє музика, що стає сьогодні все значнішим компонентом духовного життя, могутнім засобом виховання дітей та юнацтва. Музичне мистецтво сприяє формуванню світогляду, вихованню високої моралі й тонкого художнього смаку. “Музичне виховання – це не виховання музиканта, а передусім виховання людини” – ці слова видатного педагога В.Сухомлинського є актуальними в теперішній час [35]

Одним з найважливіших показників ефективності і якості педагогічної праці є прищеплення учням високих музичних смаків, справжньої любові до музичних цінностей, отримання знань в галузі музичної граматики, відповідних навичок музикування (гри на інструментах, хорового співу тощо) і, таким чином, активного творчого ставлення до навколишнього музичного середовища.

Музична культура є специфічною формою утвердження, розвитку, удосконалення різних граней нашого життя, тому музичну культуру особистості можна розглядати: як результат впливу музичної культури суспільства; як міру відношення ступеня музичного розвитку суспільства; як умову подальшого художнього творчого розвитку особистості; як результат специфічної духовно-практичної діяльності людей і способів існування та функціонування їх музичної свідомості; як частину загальної духовної культури особистості, як досвід особистості у сфері музичного мистецтва; як сукупність специфічних способів музичної діяльності людей.

Глибокі соціально-економічні перетворення в нашому суспільстві не можливі без формування духовних потреб та інтересів молоді, розвиток творчих та морально-естетичних якостей кожної особистості на новому якісному рівні. Важливо, щоб ідея гуманізації суспільства стала в нашій державі реальністю й широко впроваджувалася в шкільне життя, з яким пов’язані сподівання на подолання кризової ситуації в галузі виховання й навчання підростаючого покоління, на підвищення ролі школи та її престижу в суспільстві.

Школа має стати осередком культури і лише в її цілющій атмосфері можна виховати особистість, яка володіє почуттям соціальної відповідальності й прагне до самореалізації, вміє цінувати духовні й матеріальні надбання, шанувати особистість, чутливу до оточуючого світу й здатну творчо згадати його. Культурологічна спрямованість навчального процесу стає провідними принципом навчання.

У процесі естетичного виховання розвивається внутрішня потреба спілкування з мистецтвом, розуміння його образної мови та специфічної цінності. При цьому цілеспрямовано формується музична культура особистості, здатної сприймати й оцінювати прекрасне, досконале, гармонійне в житті та природі, творити за законами краси.

Протягом того часу, коли дитина підростає, моральний вплив мистецтва стає більш значущим і особливо помітно виявляється у підлітковому та юнацькому віці. У школярів виникає потреба морального осмислення навколишньої діяльності, інтенсивного характеру набувають пошуки власної програми життя. Твори мистецтва здійснюють особливий вплив на душу молодого людини. Важливо підкреслити, що головне виховне значення мистецтва виявляється в тому, що воно виступає одним з найважливіших засобів розвитку музичної культури дитини й здатне спонукати її до творчої діяльності.

Під впливом музичного мистецтва розвиваються якості особистості, які є важливими в естетичній формі і в усіх сферах її життєдіяльності. Образне сприйняття мистецтва, естетична творча уява, фантазія, асоціативність мислення, розвинута інтуїція, тобто активізується вся емоційно-чуттєва сфера дитини. Виховання молодого особистості спроможної творчо, з активних життєвих позицій діяти у будь-якій сфері є найголовнішим завданням сьогодення. З творчим розвитком людини безпосередньо пов'язаний світовий прогрес.

Отже, на основі аналізу наукових теоретичних та методичних джерел з проблеми розвитку музичної культури школярів можна сформулювати визначення:

музична культура - це особлива здатність, яка виявляється у цілеспрямованій діяльності, створення нових духовних і матеріальних цінностей, що характеризуються особистісною вольовою спрямованістю, ініціативними, свідомими пошуками, зосередженням розумових, фізичних, емоційних психічних зусиль на об'єктах музичної творчості.

Таким чином, природа музичної культури є гуманістичною, оскільки передбачає реалізацію розвитку індивідуального розквіту особистості.

1.2 Активізація музичної творчої діяльності школярів на уроках та в позаурочний час

Методика формування музичної культури вимагає відповідного добору музичного матеріалу, вивчення спеціального репертуару для виконання та слухання. При цьому учням повідомляються дані про авторів, назви твору, вказується його характер і особливості музичної мови, а також ставлять перед дітьми завдання, які спонукають їх до самостійних творчих пошуків.

Працюючи за такою програмою, слід відзначити, що такий підхід не тільки активізує процес освоєння музичного мистецтва, а й стимулює розвиток у дітей творчої уяви, емоційного відгуку на прослуханий твір. Вслуховуючись в музичний матеріал, учні визначають його характер, жанр, форму, а також отримують відповідну інформацію від учителя. Організоване таким чином усвідомлення музики активізує творче мислення учнів, привчає їх слухаючи, визначати власні думки та потреби, сприяє злиттю інтелектуального і емоційного.

У структурі становлення особистості активність проявляється як властивість живого організму і як основа прояву всіх потенційних сил. Усім організмам притаманна природна схильність актуалізувати свої потенційні сили. Необхідним компонентом активності є властивість здійснювати вольові зусилля: проводити вибір, приймати рішення і виконувати їх. Активність

особистості ґрунтується на спроможності зміцнювати внутрішні можливості: цілі; наміри, задуми, тобто здатності до самореалізації.

Активність найчастіше визначають як поведінку; яка викликає зміну існуючої ситуації шляхом витрат енергії. Аспекти активності людської особистості проявляються на: 1) позиції особистості по відношенню до обставин; 2) властивості здійснювати вольові зусилля, проводити вибір, приймати рішення і провадити їх у життя; 3) здатності самореалізуватися, що виявляється у реалізації таких внутрішніх потенцій як мети, задумів, намірів; 4) здатність реалізувати засвоєні цінності, норми, правила відповідно до своїх переконань, планів, цілей.

Певний рівень активності у поведінці пов'язаний із самою життєдіяльністю особистості, яка починає активно діяти, зосереджуючись на оволодінні певними предметами навколишнього світу, які задовольняють її потреби. Важливо при цьому зауважити, що активність особи має певну спрямованість, яка не є випадковою. Саме спрямованість підносить активність до рівня діяльності, через яку розкриваються і взаємодіють усі компоненти цілісності людської природи. Діяльність є соціальною формою впливу творчої активності.

Активність і саморегуляція – притаманні організму молодших школярів, виступають як загальні передумови предметної діяльності, яка проявляється в тому, що вона є “природною” сутністю і як біологічне функціонування. *Предметна діяльність* – це атрибутна яскравість особи, сутність якої є творчість. Однак родові творчі потенції у кожного розвиваються не безпосередньо з “природи”, а в процесі діяльності щодо перетворення навколишньої природи і пізнання себе.

Основу активності у формі діяльності становлять природні обдарування, які являють собою психічні явища у вигляді потенційних життєвих сил, що виступають як задатки, якості, нахили. Задатки мають природжені анатомо-фізіологічні особливості, вони багато значать, тобто на

їхній основі можуть сформуватися різні здібності людини. Поза діяльністю здібності не виявляються, вони притаманні людині як потенції. Природа дарує людині деякі фізіологічні і психологічні дійові властивості, які лише потенційно можуть розвинути і перейти у здібності щодо конкретних видів діяльності.

У природній активності виділяються загальні властивості, зумовлені фізіологічною природою, наприклад темперамент та індивідуальні властивості психічних процесів – відчуття сприймання уяви, мислення, емоцій, пам'яті волі тощо. Вияв цих властивостей у конкретних типах діяльності дає можливість визначити рівень розвиненості природних обдарувань і спрямовано активізувати вплив на формування якості особи.

Для перетворення творчої активності в особливу якість юної особи необхідні відповідні умови, де найважливішою властивістю творчої активності є колективістський характер. Спілкування – це складний соціально-психологічний процес, який містить три основні напрямки: 1) обмін інформацією, у якому активно використовують слово, як найважливіший засіб її передачі; 2) взаємодія, що породжена потребами сумісної діяльності, спрямованої на суттєву зміну стану поведінки однієї чи групи осіб; 3) перцептивне сприйняття спілкуючих осіб, що включає в себе процес формування образу іншої людини.

Типи спілкування включають маніпулятивне, ігрове, ділове, духовне спілкування – індивідуальне, групове та масове. Спілкування слід розглядати як специфічну форму творчості, яка стимулює виникнення нового і умовою та способом реалізації особи, виступаючи передумовою суспільної взаємодії. У процесі спілкування відбувається взаємний обмін інформації соціальними психологічними, естетичними почуттями. У процесі спілкування молодші школярі виступають як суб'єкти і як об'єкти пізнання навколишнього світу, естетичного пізнання, виховання.

Головною сферою спілкування виступає група осіб, як основний осередок суспільного життя. У межах конкретної групи у процесі міжособистих відносин проходить матеріальне і духовне спілкування в процесі якого реалізується творчих потенціал особи школяра.

Отже, творча активність виявляється у формі діяльності, яка має цільовий характер, конкретну спрямованість і усвідомлюється. Предметна діяльність є важливим джерелом прояву творчої сили особи, її можливостей і здібностей, яка спирається на складну систему соціальних і психофізичних явищ, з яких складається механізм творчого потенціалу.

Творчий потенціал реалізується як уявна і можлива діяльність у формі праці, пізнання і спілкування, зміст і характер її відзначаються новизною. Новизна у діяльності фіксує, з одного боку, реальність творчого потенціалу, а з іншого є продуктом індивідуально-особистісної творчості. Відносини між особами проявляються результатом і формою загальної творчості. Велике виховне значення має творча активність як на уроках музичного мистецтва, так і музичного життя для дітей. Музика найбільше стимулює до творчої діяльності, зокрема формує пізнавальні й емоційно-мотиваційні функції; розвиває творче мислення, а також позитивні якості характеру; вміння і навички, набуті в музиці переносяться на інші види творчої діяльності дітей.

Музична діяльність молодших школярів може сприяти формуванню їх творчих здібностей, уяви, мислення, винахідливості і стає специфічною формою самореалізації. Позитивний наслідок музично-творчої активності школярів стає активним розвитком її перцептивних можливостей, що мають неабияке значення у процесі формування особистості в цілому.

У музичному вихованні відводиться значне місце розвитку творчих здібностей школярів. Творчий процес сприяє тренуванню розвитку пам'яті, мислення, спостережливості, цілеспрямованості, інтуїції. У музичній творчості головну роль відіграє синтез емоційної чутливості, абстрактного і конкретного мислення, уяви і активності. Творчість учнів пов'язана із

самостійними діями, з умінням оперувати знаннями, навичками, застосовувати їх в різних умовах і нових видах практики.

За час шкільного навчання учні включаються у різні види діяльності, в процесі якої вона оволодіває знаннями, вміннями, навичками, формуються основні риси особистості. Виховна ефективність будь-якої діяльності знаходиться в прямій залежності від організації, та врахування вікових особливостей учнів чергування і дозування самих видів діяльності. При цьому важливий не тільки сам процес діяльності та кінцевий результат, але й спілкування між дітьми, яке виникає в процесі творчої діяльності в колективі.

У школі існує ряд творчих учнівських колективів, кожен з яких має свою мету, структуру і орган самоврядування. Учні, який є членами таких колективів, мають можливість проявити можливості для розвитку своїх нахилів і задатків. Діяльність і спілкування учнів у колективі ведуть до виховання в учнів творчої активності і загальної спрямованості. Дитячий колектив відіграє важливу роль у створенні духовного світу учнів, у засвоєнні ними теоретичних, практичних і організаційних знань, умінь та навичок.

Колективне міркування про активну форму музичної діяльності дає можливість зацікавити до музики всіх учнів. Слаборозвинені музичні здібності враховуються вчителем і такий учень може використовувати полегшену партію або не складний ритмічний акомпанемент. Активна участь у виконанні музики, можливість вільно виявити себе допомагають перейти психологічний бар'єр – невпевненості. Використання своїх сил у спільній діяльності позитивно впливає на розвиток і виховання школярів у цілому.

Ідея проведення колективних знань гри на музичних інструментах відбувалася ще в 20-ті роки ХХ століття в петроградських музично просвітніх школах відомими музикантами. Велика увага музичному вихованню приділялася широкому колу дітей у процесі початкового навчання гри на фортепіано. У своїй

діяльності педагога того часу звертали увагу на розвиток у ході навчання колективних культурних відношень.

У 30-ті роки колективну форму занять на початковому етапі навчання вивчали Л. Левидова, А. Войтоловська, М. Фейгин. Оглядаючи можливість впливу колективної діяльності на розвиток індивідуальних здібностей вихованців, Л. Левидова відмічала: “Даючи колективу різнохарактерну роботу, таку як ансамблі, читання з аркушу, педагогічні завдання ... вчитель має можливість виявити найбільш яскраві індивідуальні задатки учня, встановити його дійсне обдарування і розвинути потрібну схильність” [26, 32]. Автор вважала, що колективна форма занять має бути більш насиченою для умов всестороннього розвитку музичних задатків учня.

Заслуговує на увагу точка зору А. Войтоловської про виховання почуттів відповідальності дітей у процесі колективних занять музикою: “Першим завданням у колективних заняттях повинно бути пояснення всім учням про колектив як організацію, існування та успіх якого тісно пов’язаний з успіхом кожного його члена” [24, 19].

Вітчизняними педагогами піднімалася проблема колективних занять музикою, при цьому увага більше зверталася на молодший шкільний вік, оскільки саме в цей період потрібно починати заняття на музичних інструментах. Про колективну форму занять, як найбільш ефективну форму навчання, В.П. Міхеліс приділялося велике виховне значення колективним формам: “Коли діти займаються один з одним, вони стають членами маленького колективу. Обмін думками, зацікавленість в успіхах один одного, змагання, взаємодопомога – все це шляхи виховання” [29, 75].

Т. Беркман, вивчаючи розвиток особи в колективі, відмітилося, що колективні заняття є прогресивними, якщо організація їх служить меті естетичного виховання. “Корисно вести з учнями колективні заняття. Коли присутні на уроці учні слухають зауваження вчителя, знаходять недоліки у виконанні інших, оцінюють і осмислюють їх, – це приводить до розвитку і засвоєння навичок” [32, 93]. Автор

вважав, що колективна форма організації занять веде до розширення музичного кола творчої діяльності школярів, до закріплення виконавських навичок завдяки слуханню в процесі виконання, продуманому читанню ними нотного тексту та інше.

Педагог Г. Яковлева, вивчаючи цю проблему, вказувала на те, що процес колективного сприйняття музичного матеріалу, колективне рішення виконавських завдань добре впливає на емоційний стан, при якому кожний ясніше визнає свої думки та почуття, відноситься з великою зацікавленістю до загальної мети. Автор дослідження стверджувала, що колективна форма організації занять дає можливість “посилити інтерес до знань, активізувати увагу, волю, підняти знання самоконтролю і навичок самостійної роботи, виховувати в учнів почуття колективізму, відповідальності одного перед іншим, взаємодопомоги у підготовці до уроків” [41, 13].

Вивчаючи питання організації музичної діяльності учнів молодшого шкільного віку на уроках та в позаурочний час велике значення колективним формам навчання у вихованні школярів приділяв Ю. Чебуков. Вчений відзначав, що систематичне проведення колективних уроків може забезпечити більш широке знайомство з музикою, широкий вплив музики на почуття та думки учнів, допомогти вивчати індивідуальні можливості дітей у змаганні один з одним. Проведення колективних занять дозволяє більш успішно боротися із зазнайством, егоїзмом, суперництвом, які інколи виникають у вимогах індивідуальних занять [36, 13].

Відомий литовський педагог А. Пілічяускас розробив систему колективного навчання молодших школярів гри на народних інструментах на уроках музики в загальноосвітній школі. Він відмітив, що ця форма навчання допомагає дітям частіше співати, швидше розвивати звуковисотний слух [32, 68].

В Україні колективною формою навчання гри на народних інструментах займалися В. Лапченко. Його система колективних занять побудована на оптимальному поєднанні гри і співу. Автор зазначав, що колективна форма навчання учнів молодших класів на гурткових заняттях

ансамблів народних інструментів з поєднанням співу веде до поглибленого розвитку музичних інтересів, формування загальних музичних здібностей [37, 32].

Естетизація всіх аспектів життєдіяльності учнів – це організація середовища їх розвитку, що найбільшою мірою задовольняє потребу в переживанні прекрасного. Шкільне середовище, організоване за законами краси, характеризує доцільність, гармонія, оптимальність, відчуття часу. Об'єктивна логіка процесу морально-естетичного розвитку висуває наступні завдання: 1) створення морально-естетичного середовища розвитку учнів, що припускає естетизацію шкільного побуту й забезпечення високої культури стосунків у системах; “вчитель – учень”, “вчитель – батьки”, “учень – учень” тощо; 2) включення школярів у різноманітні види діяльності, що організовується як на основі добровільного вибору, так і в обов'язковому порядку, де широкий вибір видів діяльності веде до накопичення досвіду творчого самовираження; 3) привчання учнів до аналізу життєдіяльності за морально-естетичними критеріями [10, 8-9].

Високий рівень морально-естетичного розвитку передбачає організацію виховних дій у цілісну систему, що включає: правильне співвідношення форм діяльності й освіти на різних вікових етапах; актуалізацію всіх джерел морального й естетичного досвіду школярів; єдність вимог і критеріїв оцінки сім'ї й школи.

Важливим джерелом формування культури школярів є різноманітна позакласна робота, якою задовольняються їх насущні потреби спілкування, більш глибокого взаємопізнання, самовираження й самоутвердження в колективі однолітків, адже індивідуальні схильності, творчі здібності в більш повній мірі розвиваються саме в такій діяльності.

У зв'язку з тим, що предмети так званого естетичного циклу в навчальних планах представлені в меншому об'ємі, ніж це необхідно для

всестороннього розвитку особистості, добре організована позакласна робота дозволяє компенсувати цей недолік планів.

Таким чином, у позакласній діяльності проходять випробування, перевіряється їх доцільність, аспекти тих або інших моральних положень розкриваються з більшою очевидністю, що забезпечує *перехід знань у переконання*. Якщо в учнівському колективі утвердилися стосунки доброзичливості, відповідальності один за одного, – кожному учню буде забезпечено комфортне ставлення в колективі, міцнішими стають зв'язки із однокласниками. У колективі створюється сприятлива атмосфера для розвитку творчих задатків учнів, відображається краса чуйних стосунків один до одного. Оскільки важливим показником естетичної культури школярів є *стосунки із педагогами*, для дітей ставлення вчителя до оточуючих виступає зразком естетичного ставлення людини до людини, яка впливає на їх ставлення один до одного. Вчителі з високою педагогічною культурою, мотивованими оцінками стверджують у дитині віру у власну гідність. Високоморальне ставлення вчителів до учнів є важливим каталізатором всестороннього розвитку естетичної культури особистості школяра.

1.3 Зміст і форми забезпечення взаємодії класної та позакласної вокально-хорової діяльності молодших школярів

Ефективність формування музичної культури школярів у процесі навчально-виховної роботи з музики в загальноосвітніх закладах залежить від багатьох факторів: втілення професійних завдань музично-естетичної культури; виховання активізації музичних умінь реалізовувати форми творчої діяльності; врахування рівня підготовленості учнів; активізація музичних інтересів і розвиток музичних здібностей та ерудиції школярів; сумлінного ставлення до занять з музичного мистецтва.

Виховання у школярів свідомого ставлення до занять музикою залежить від наступних умов: відповідного рівня педагогічної майстерності вчителя, вмілого

відбору ним репертуару, якісної підготовки до уроків та позакласних форм творчої діяльності.

Розвиток в учнів інтересу та любові до музичного мистецтва пов'язане з формуванням музичних навичок, які допомагають дітям глибоко усвідомлювати зміст музичного твору, виразно та правильно виконувати вокальний твір, проспівати народну пісню.

Хоровий спів – це найбільш масовий вид музичної діяльності школярів. У їхньому виконанні основним хоровим жанром є пісня, яка являє собою синтез слова і музики, що органічно доповнюють одне одного. Ідейний художній зміст поетичного тексту сприяє кращому усвідомленні музичного твору, який значно збагачує виконавську майстерність. Така особливість представляє вокально-хорову музику як найдоступніший жанр для виконання, особливо для учнів початкових класів. Психофізіологічні особливості молодших школярів характеризуються тим, що у взаємовідношенні двох сигнальних систем поступово поглиблюється усвідомлення значущості сфери творчої діяльності.

Виховний характер дитячого хорового співу і його значення, яке воно має у формуванні естетичної музичної культури висвітлюються в працях педагогів-музикантів Л. Абелян, О. Апраксіної, С. Горбенко, І. Димової, О. Пономарьова, Б. Рачіної, Г. Струве та інших.

Б. Рачіна відзначала: “Для чого ми вчимо дітей співати у хорі? Думаю, що не для оглядів, концертів і шкільних свят. Головна мета – розвиток особистості дитини, розвиток її емоційної сфери, інтелекту, зародження і розвитку естетичний почуттів” [27, с.7].

Розвиток культури особистості відбувається через емоційну і інтелектуальну сфери засобами музичного мистецтва. Шлях до такого розвитку вбачається через включення дитини у будь-яку форму активної музичної діяльності. У даному разі спів є ведучим засобом музичної творчості. Співацька діяльність є єдиним загальнодоступним способом музикування. Співати хоче і може практично кожна дитина.

“Для того, щоб діти захотіли співати, учителю треба показати красу звучання співацького голосу, зробити процес навчання цікавим, переконати дітей в успішності навчання при певній працьовитості, увазі й наполегливості з їх сторони” [32, с.76].

У хоровому співі, в порівнянні з іншими видами музичної діяльності від дітей вимагається набагато більша, внутрішньо активна участь. Особливості хорового співу відрізняються від інших видів творчої діяльності навчально-освітнього характеру. Робота в співацькому колективі має багато неповторних особливостей і вражень, які можуть позитивно впливати на естетичний, емоційний, інтелектуальний розвиток школярів. Саме творча діяльність і участь у виконанні творів приводить учнів до формування музичного мистецтва.

Спів школярів у хорі стає самопроявом індивіда, при якому мобілізуються його творчі сили, розвиваються навички, творчі здібності, виробляється чутливість до сприйняття навколишнього світу [28, с.79]. Відповідно, чим вищий рівень особистого виконавства, тим глибше і повніше насолода від нього, тим сильнішим його вплив на формування і розвиток духовних потреб самих виконавців.

Хоровий спів – це колективне вираження задумів авторів, закладених у виконуваних творах. Це не тільки активне сприйняття і відчуття твору мистецтва, але й уміння викликати у слухачів думки і почуття, які відповідають художньому трактуванню твору [1, с.48].

Слід зазначити, що значення музики у формуванні культури хористів посилюється принципом творчої діяльності. Цей значний принцип – загальний для мистецтва і науки. У системі правильного підходу до виховання високоякісна діяльність перешкоджає пасивності дітей, до якої призводить велика кількість чинників вплив телебачення, надмірне прагнення до розваг, беззмістовне сприйняття низькопробних зразків. Творча діяльність у хоровому колективі дозволяє учням переживати радість від

музики, яку вони знаходять у процесі своєї діяльності. Таким чином, вона стає основою якості активного ставлення до життя.

У процесі музичної діяльності відбувається проникнення в структуру твору, усвідомлення, переживання його змісту. Тракткування – це створення художніх образів, переробка досвіду і отриманих уявлень в нові структури, які можуть стати джерелом не тільки радості та натхнення, але і творчим відкриттям.

У процесі творчого виконання проявляються нові аспекти краси, поглиблюється усвідомлення змісту і естетичної цінності його, що характеризується поняттям “співтворчість”. Тому для того, щоб учасники хору, виконуючи твір, співпереживали його, необхідно відтворити яскраву картину художнього образу, знайти пояснення проявам засобів художньої виразності для проникнення в авторський задум.

Співтворчість включає в себе не тільки уміння проникати у авторські задуми, але й великий досвід, широкий світогляд і об’єм музичних знань. Співпереживання – це здатність по-своєму відчувати думки і настрої, які композитор вмістив у даний твір. Воно допомагає відкрити не тільки перед виконавцем, але й перед слухачем художню цінність твору, його сутнісну значущість.

Хорове виконавство виховує в дітях співтворчість, співпереживання, уяву, творче мислення й розвивається і залежить від впливу трьох чинників: а) репертуару (його художність, спрямованість, змістовність); б) диригента-хормейстера (головного наставника, формуючого духовний світ учня); в) колективу, як формуючого середовище в процесу виконання.

Значну частину репертуару для класного і позакласного виконання складають твори українських, російських та зарубіжних композиторів-класиків. Ґрунтовного аналізу заслуговує високохудожній музичний репертуар, рекомендований програмою для слухання. Це народні пісні і танці, твори Й. С. Баха, Л. Бетховена, Й. Брамса, М. Глінки, П. Чайковського,

С. Гулака-Артемовського, В. Косенка, М. Леонтовича, М. Лисенка, Б. Лятошинського, А. Лядова та багато інших композиторів.

За шкільними програмами репертуар для слухання систематизований і відзначається доступністю, яскравістю художніх образів та музичної мови враховуються вікові особливості та розвиток сприйняття музики учнями.

Формування музичної культури включає наступні аспекти розвитку:

1. Сприймання музики потребує: стійкої довільної слухової уваги; різних видів музичного слуху (звукового, тембрового, гармонічного, поліфонічного); ладового відчуття; ритмічного чуття темпу і ритму динаміки; музичних слухових уявлень; музичної пам'яті; здібності до цілісного усвідомлення змісту та головної ідеї музичного твору.

2. Освоєнням музичних творів передбачається: набуття учнями навичок вокально-хорового співу; розвитку вокальних здібностей; освоєння умінь виразного, свідомого і злагодженого співу в хорі на кілька голосів.

3. Набуття учнями знань, вмінь і навичок з музичної грамоти; оволодіння засобами музичної виразності; співу по нотах відповідно до вимог навчальної програми.

4. Ознайомлення з кращими хоровими дитячими колективами; освоєння доступних для школярів творів народної, сучасної та класичної музики.

5. Розвиток естетичних потреб та художніх смаків у формуванні музичної культури.

Постановка різноманітних завдань вирішується як на уроках, так і в позаурочній музичній творчій діяльності з поступовим ускладненням. На уроках музики поєднуються такі види музичної діяльності як хоровий спів, слухання музики, вивчення музичної грамоти та інші, які тісно пов'язані між собою. Основним видом творчої діяльності виступає хоровий спів, участь в якому сприяє яскравому переживанню художніх образів пісні. У процесі

хорового співу успішно розвиваються навички ансамблевого співу, чутливість до синхронного звучання, динамічності у виконання.

Активність школярів під час співу сприяє більш інтенсивному розвитку їх музичних здібностей. Інтонування відтворення мелодії, є “душею музики”, – потреба прояву себе в музиці. При відповідній емоціональній настройці вчителем учні можуть наспівувати, імпровізувати мелодію. Таким чином, співаючи в хорі, вони мають можливість висловити в художній формі настрої, думки, потреби. Все це підтверджує домінуюче значення хорового співу серед інших видів музичної творчої діяльності.

Вчителю музичного мистецтва необхідно враховувати особливості розвитку дитячих голосів, демонструючи звучання пісні чи окремої фрази, вдаватися до фальцетного звучання свого голосу. Особливо це стосується чоловіків. Для дітей молодшого шкільного віку прагнення копіювати голос дорослої людини, а тим більше – чоловічого голосу може завдавати шкоди несформованому дитячому голосовому апарату. Слід підкреслити, що це стосується лише моментів вокально-хорової роботи з учнями. При слуханні музики у виконанні учителя під час уроку, лекції чи концерту вчитель має співати повним голосом, що потребує від нього вдосконаленої вокальної майстерності.

Головним завданням в роботі з хоровим колективом є інтерпретація твору, розуміння і емоційне переживання його змісту при виконанні. При такому підході в роботі над вокальними хоровими навичками поставлена мета перетворюється в цілеспрямований процес пошуку необхідних виконавських засобів для втілення художнього образу, що забезпечують як в класній, так і в позакласній діяльності успішність виконання творчих завдань.

Як показує досвід, повноцінний естетичний вплив музичного мистецтва на учнів протягом всього періоду навчання сприяє поступовому розвитку в учнів здібностей сприймання і виконання різних жанрів

музичного мистецтва. На початковому періоді навчання, у них перші захоплюючі, яскраві музичні враження викликають переживання. При цьому вчитель одночасно вирішує завдання розвитку музичного слуху, музичної пам'яті, правильного інтонування, вокальних технічних умінь. Чим більше учень захоплюється музикою, тим більше мобілізується слухова увага, розвивається здібність слухового аналізу, вміння правильного інтонування та інші музичні здібності. Спільні переживання, що пов'язані зі змістом пісні, прагнення досягти художньої мети, виконавський ефект є як підсумком дружних зусиль, усе це виховує колектив, пробуджує та формує моральні якості, естетичну культуру школярів.

Виходячи з вищезазначеного, можна зробити висновок, що учителі музичного мистецтва загальноосвітніх закладів мають бути обізнаними з навчальним високохудожнім репертуаром за шкільною програмою; сприяти глибокому усвідомленню учнями ідейно-художнього змісту твору та освоєнню музичної мови, визначенню художніх засобів виразності, інтерпретації на належному мистецькому рівні. Особливого значення при цьому набувають вміння розкриття виховного і навчального значення кожного окремого твору, здатність методично правильно побудувати педагогічний процес, керуючись художніми особливостями конкретного музичного матеріалу. Професійна готовність учителя до активної педагогічної творчості, постійно зростатиме при освоєнні нових творів.

Враховуючи основні умови вивчення вокальної та хорової музики та вікові особливості учнівського колективу, можна виділити такі основні аспекти: вокальний і хоровий репертуар визначається керівником за потребами та програмами для вивчення на уроках; вокальний і хоровий репертуар окремо відбирається для позакласних занять; з опер, хорова та вокальна музика для слухання відбирається фрагментарно, а також оригінальні хорові твори українських, зарубіжних композиторів-класиків та народні пісні.

Необхідними умовами формування музичної культури засобами вокальної та хорової музики є наступні: правильний підбір творів, які відповідають пізнавальним можливостям школярів молодшого шкільного віку, а також меті та завданням виховання; образний зміст творів та його розкриття в ході художньо-педагогічного аналізу; ефективність інтерпретації досягається завдяки колективним обговоренням вчителем разом з дітьми художньої та змістової суті; вокальної технічної майстерності.

Вокально-хорове виконавство розвивається на ґрунті загальної культури, національних традицій, естетичного виховання, що базується на традиціях колективного музикування і здатне викликати до життя естетичне ставлення, позитивні настрої та емоційні художні прояви.

Отже, вокально-хорове виконавство є важливим засобом активізації творчої діяльності школярів, усвідомлення музичної культури її естетичної, інтелектуальної, світоглядної сутності.

Висновки до першого розділу

Підсумовуючи результати аналізу дослідження першого розділу, слід відзначити, що найважливішими умовами перебудови системи національної освіти є прояв соціальної пріоритетності морально-естетичного та соціально-культурного підходу до процесу навчання та виховання. Органічний взаємозв'язок морального і естетичного аспектів виховання став одним із дієвих механізмів збагачення фундаментальних потреб школярів, до яких відносяться потреби у спілкуванні та самоствердженні музичної творчості. Завдання комплексного підходу до виховного процесу полягає в забезпеченні єдності моральної і естетично культури виховання.

Формування музичної культури особистості школяра це – цілеспрямована система впливів на почуття, думки, поведінку вихованців, яка формує у них здатність сприймати моральне, прекрасне як потребу удосконалювати себе і сприйняття навколишнього світу за морально-естетичними критеріями.

Факторами, які обумовлюють естетичний розвиток культури особистості школярів виступають: а) відносини між вчителями і учнями; б) наявність умов для розвитку інтересів, схильностей, здібностей кожної особистості; в) зростання значення естетичного виховання в цілісному процесі формування музичної культури особистості школяра.

РОЗДІЛ II.

ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ ВЗАЄМОДІЇ КЛАСНОЇ І ПОЗАКЛАСНОЇ ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

2.1 Педагогічні умови організації музично-творчої діяльності школярів

Ефективність запровадження методики значною мірою залежить від організації класної та позакласної роботи, а саме – поетапності впровадження навчально-диференційних вправ і творчих завдань, що у своїй змістовній суті фрагментарно проєктують компоненти музичної діяльності.

Використання багатоманітного музичного матеріалу, підбраного з урахуванням індивідуальних особливостей учнів, впровадження активних методів навчання. Сприяли побудові процесу спілкування з учнями на принципах, які лежать в основі засвоєння музичної грамоти, поєднанні співу і поетичного слова, художніх можливостей інтерпретацій. Все це забезпечувало інтегративний характер музично-творчої діяльності молодших школярів, що є основною умовою формування їхньої музичної культури.

Одним з найважливіших методів формування музичної культури молодших школярів на уроках музики було застосування творчих завдань, які за основними характеристиками поділялися на три групи а) пізнавальні (слухання музики і художній аналіз, підбір до неї назви); б) імпровізаційні (створення власної мелодії на основі заданої теми); в) композиційно-творчі (складання невеликих мелодій).

На навчальних музичних заняттях важливо створити умови для активної творчості кожного школяра, незалежно від його індивідуальних можливостей. Усе, що творчо засвоєне школярем стає його стійким надбанням: процес пізнання в атмосфері творчості набуває розвиваючого характеру, збагачує, допомагає естетично сприймати явища реальної

дійсності. При цьому метою творчих завдань є відчуття школярами радощі від творчості, з якою пов'язана емоційна чутливість до музики. Ці завдання сприяють якісно кращому засвоєнню навчального матеріалу відповідно до програмових вимог.

План творчої діяльності прогнозується всією структурою уроку. Метод дитячої творчості повинен гармонійно, разом з іншими видами діяльності, входити в процес навчання. Він виключає на уроці пояснення, розповідь, ілюстрацію. Завдання цього методу полягає в тому, щоб допомогти учням самостійно оперувати знаннями, уміннями і навичками, здобутими на уроці. Останній етап – створення музики – є найскладнішим, тому що крім реалізації музичних здібностей необхідно мати розвинуте творче уявлення.

В комплексний урок включаються різноманітні вправи, що потребують прояву ініціативи, елементів творчості, самостійності суджень. Більшість з них виконуються у процесі співу і пов'язуються з формуванням в учнів слухових і співацьких навичок, музично-слухових уявлень, емоційного впливу на почуття юної особистості.

Для розв'язання творчих завдань з музичної грамоти учні оволодівають певним мінімумом теоретичних знань (назви нот, висота і тривалість звуку, напрямок руху мелодії, завершеність і незавершеність фрази, поняття тоніки, мелодії, ритму, супроводу). Вихованню у дітей внутрішнього слуху сприяє уміння співати по нотах. Внесення елементів цікавого у відповідні вправи підтверджує у них інтерес до вивчення нотної грамоти, тому з цією метою використовуються музичні ребуси і загадки.

Навчання учнів співу по нотах активізується при застосуванні методу ладової сольмізації. Як засіб розвитку дитячого слуху, він швидко вводить учнів у світ живої музики, дозволяючи значно швидше, ніж за абсолютною системою, навчити співати з нот завдяки усвідомленню ступенів ладу. Це прояв перших кроків до музичної грамотності: учні 1-2-х класів знають всі ступені, ручні знаки, ритмічні склади і за допомогою карток та лічильних

паличок зображають ритмічний ракурс знайомих пісень. За ритмічною схемою, записаною на дошці, діти розпізнають пісню, співають її за показом руки, придумують продовження мелодії, розпочатою вчителем.

Завдяки застосуванню методу ладової сольмізації дітям легше визначити ступені у музичній фразі, співати нескладну знайому пісню, називаючи ступені. При цьому у роботі з молодшими школярами доречно використовувати часту зміну видів діяльності, внесення елементів цікавого, зокрема поєднання співу і слухання музики з малюванням, рухами тощо.

Молодших школярів захоплює гра на фортепіано в чотири руки разом з учителем. Матеріалом для цього є народні пісні та п'єси, спеціально оброблені для дітей. Застосовуючи замість фортепіано металофони, залучається до колективного музикування одночасно весь клас. Дитячий інструментарій можна урізноманітнити введенням сопілки, гуслей, трикутника, маленького барабана, бубна, брязкальця тощо. Таким чином, поступово клас перетворюється на оркестр, який може музикувати разом з учителем.

Слід зазначити, що музичні інструменти на заняттях – не рідкісне явище, вони використовуються для активізації навчального процесу, свідомого засвоєння музичної грамоти, виховання в них тембрового слуху. Фрагментарність їх використання певною мірою виправдана. Наукове обґрунтування системи та методики, яка націлює на послідовність роботи позитивно позначається на якості музичного розвитку школярів. Все це свідчить про актуальну потребу наукового підходу як до організації уроків музики, так і до самої системи позакласних занять з музичного мистецтва. З цією метою розглянемо деякі умови організації і проведення занять з використанням інструментів:

1. Всі заняття з використанням інструментів програмуються у тісному взаємозв'язку зі співом.

2. Інструменти на уроках музики виконують допоміжну функцію, доповнюючи вивчення певного матеріалу практичним закріпленням.

Навички самостійного відтворення ритмічного малюнка виробляються у першокласників у ході виконання ними самостійних завдань. Розвиток чуття ритму здійснюється за допомогою ритмізації віршових текстів, слухового та слухозорового контролю за відтворенням ритму на основі графічного зображення та нотного запису.

Спів з одночасним ритмічним супроводом (плескання в долоні, озвучення паличками чи олівцем) формує у молодших школярів навички самостійної вокально-рухової координації, розвитку здібностей та творчу активність.

Наступним етапом розвитку самостійної музичної діяльності молодших школярів є відтворення ритмічного малюнку за допомогою ритмізації віршованих текстів. Мета цього етапу полягає в тому, щоб навчити дітей розподіляти за змістом художній текст, підкріплюючи його певними рухами чи звучанням ударних інструментів. Усе це сприяє виробленню у школярів навичок сприйняття логічного та емоційного змісту музики. Учні навчаються відтворювати ритмічні малюнки, порівнювати, зіставляти і виділяти конкретні їх ознаки, визначати закінченість і незакінченість ритмічної фрази, відчувати запитальний або стверджувальний характер ритмічних інтонацій.

Завдання наступного етапу полягає у відтворенні ритмічного малюнку на ударних інструментах за допомогою зорово-слухового контролю. Мета його полягає в тому, щоб через відтворення ритму за партитурою гармонізувати слухозоро-рухові взаємозв'язки. При цьому кожне завдання може мати вигляд художньо оформленої партитури на плакатах, з урахуванням вікових особливостей молодших школярів, їхнього мислення. Партитури з описаним зображенням сприяють безпомилковій орієнтації в ритмічних малюнках, які вони легко відтворюють у супроводах.

Організація занять на уроках музики з використанням інструментів дає підстави стверджувати про досягнення успіхів у розвитку музичної культури

в цілому. Як свідчить педагогічний досвід, успішність застосування творчих завдань забезпечується відповідними методичними умовами:

1. Гра на ударних інструментах оптимально поєднується зі співом пісень;

2. Завданнями, запропонованими вчителем для самостійного музичного практичного виконання, враховуються виконавські можливості класу та індивідуальні здібності кожного учня чи групи;

3. Ударними інструментами виконується не домінуюча функція, а допоміжна, яка спрямована на формування навичок самостійного виконання музичних завдань;

4. В учнів проявляється інтерес до застосування власних умінь та навичок;

5. Діти краще готуються до виконання самостійної роботи, закріплюють знання, набуті практичні уміння і навички;

6. Розвиток самостійної музичної діяльності, здійсненої на науково обґрунтованому, ретельно розробленому музичному матеріалі (завдання, вправи), які сприяють виробленню навичок самостійної творчої діяльності молодших школярів.

Таким чином, застосування на уроках музичного мистецтва дитячих інструментів сприяє формуванню самостійності, самоконтролю, розвитку уваги, сприймання, відтворення, формування творчого мислення.

Самостійність в творчості проявляється у молодших школярів при вільній імпровізації, що розпочинається із ритмічних самостійних фрагментів, доступних дітям. Учням задається ритмічне запитання, на яке вони придумують свої відповіді. Від ритмічних діалогів учитель логічно переходить до музичних. Спочатку можуть пропонуватися двотактні запитання учителя, які найчастіше закінчуються квінтою. Відповіді із точним завершенням учням легше відтворювати, ніж вести музичний діалог самостійно.

Труднощі зустрічаються у побудові запитань, які мають бути певним зразком (лад, метроритм, тональність) для музичної відповіді. Тому розпочинати діалог пропонується спочатку більш активним, обдарованим учням. При підтримці продовжувати мелодію зможуть і найменш здібні, для них важливо підтримати віру у власні сили.

Таким чином, музична творча діяльність учнів початкових класів є одним із шляхів формування їхньої естетичної культури. Використання різних форм і методів творчої діяльності створює умови для активізації самостійної творчості.

Зокрема, використання музично визначених основних методів розвитку елементів музичної культури учнів, є гра, творчі завдання і творчі імпровізації. Передбачається врахування учителем вимог щодо використання кожного методу, який сприяє збагаченню знань учнів і розвитку їхніх музичних індивідуальних здібностей. Формування музичної культури школярів на уроках і окремих заняттях носить цілеспрямований активний художній емоційний характер. Пропонується застосування комплексу педагогічних впливів, які проявляються у наступній педагогічній діяльності:

1. Виборі за програмами творів, які можуть служити основою для формування конкретних музичних творчих навичок і відповідають загальним дидактичним вимогам; підготовці додаткового матеріалу як зразка творчих дій.

2. Використанні спеціальних форм музичної діяльності, які створюють на уроці атмосферу творчої активності, зацікавленості, розкутості (гри, казки).

3. Виборі прийомів демонстрації зразків творчості у поєднанні з різними видами музичної діяльності на уроці.

4. Різноманітності музичних імпровізацій учителя та учнів.

5. Розробці різновидів творчих завдань пошуку найбільш ефективних форм і їх передачі учнями.

6. Пошуку способів введення дитячої творчості в урок з поступовим ускладненням творчих завдань.

7. В установленні найбільш раціональних шляхів внутрішнього взаємозв'язку видів творчої музичної діяльності на уроці й позакласній роботі, відповідно до визначеної основної теми заняття.

При цьому особлива увага приділяється накопиченню музичних і художніх вражень, що мають здійснюватися в різноманітних формах роботи на уроках і в позаурочний час, які сприяють формуванню музичної культури творчої особистості, вихованню її мотиваційної сфери. Пропоновані творчі завдання повинні не тільки забезпечити досягнення поставленої дидактичної мети, а й сприяти розвитку естетичних потреб індивідуальних можливостей кожного учня, відповідати вимогам виконання програми матеріалу за своїм змістом.

Якість виконання творчих завдань багато в чому залежить від особистої здатності вчителя брати участь у співавторстві. Для активізації ініціативи молодших учнів можна пропонувати їм творчі завдання у формі ігор. Виконанням завдань передбачається дотримання правил гри, сюжетних підказок, які повідомляються вчителем. За допомогою гри на уроці створюється атмосфера невимушеності, прояву емоційного відгуку, оскільки саме в таких умовах найбільш повно проявляються творчі здібності.

Всі творчі завдання подаються в певній послідовності і для того, наприклад, щоб знайти виразні танцювальні рухи, які відповідають музичному змісту пісні, учні спочатку слухають твір, визначають його характер, засоби музичної виразності, форму, а потім пропонують можливі варіанти тих чи інших рухів. Загалом задум обговорюється колективно, або обдумується індивідуально і доповнюється. Кінцевий творчий результат проявляється як виразне виконання твору, його художня інтерпретація.

При оцінюванні виконаного завдання учителем враховується ступінь розуміння учнем музичного образу, прагнення до вдосконалення композиції в процесі творення, здатність авторського виразного її повторення.

У науковій методичній літературі з проблем музичної творчої діяльності терміни “імпровізація” і “творчість” розглядаються наступним чином: імпровізації мелодій створюється безпосередньо під час її виконання. Творчість розглядається ширше оскільки творення – це є розгорнутий процес, що втілює в собі обміркування задуму і засобів його втілення, його удосконалення і оцінку результату.

Саме таку творчість відзначав Б. Яворський, коли високо оцінював її виховне значення. Творчість, на його думку, дозволяє розвивати, направляти і контролювати музичне мислення школярів.

На початковому етапі формування музичної культури важливе створення виразних ритмів, поспівок, пісень на певній кількості ступенів. У таких умовах учень оперує конкретними музично-слуховими уявленнями, отриманими в процесі сприймання, співу чи гри на музичних інструментах.

Учні молодшого шкільного віку більш успішно справляються з творчими завданнями, які пов'язані із рухами під музику, грою на найпростіших музичних інструментах. Свої творчі прояви демонструють виразністю інтонації, рухами під ритмічний супровід до п'єс, пісень, які першокласники удосконалюють, вільно і виразно їх повторюючи. Труднощі, які учні відчувають при виконанні творчих завдань при співі, – це недостатня координація між слухом і голосом, яка поступово ліквідується. Також діти можуть успішно проявляти творчі здібності в рухах, грі на дитячих музичних інструментах, які вчитель застосовує на уроках та позакласній роботі.

Систематичні й різноматінті творчі завдання допомагають учням успішно, справлятися із поставленими перед ними іншими творчими завданнями. Другокласники із задоволенням створюють варіанти на тему добре знайомої їм народної пісні. Наприклад, вони можуть створювати на

звуківисотних інструментах два різних за характером варіанти. Мелодія одного може бути рухлива, легко виконується на металофоні; друга повільна лірична – на ксилофоні. До кожної із них діти придумують двухголосі ритмічні варіанти. Зразком творчості для виконання цього завдання є теми з варіаціями на мелодію відомої дітям пісні.

Потрібно відмітити, що дитячий фольклор викликає особливо велику зацікавленість у молодших школярів. Знайомі їм пісні вони не тільки співають, але й підбирають мелодії на металофоні та ксилофоні. До одних пісень учні самі створюють ритмічний супровід, до інших грають акомпанемент, запропонований вчителем. До таких пісень можна додавати два, три варіанти супроводу, кожен з яких виконують різні групи дітей, що є передумовою формування уявлень про принцип варіаційності і форм варіацій. Різноманітні за своєю складністю творчі завдання необхідно включати в урок систематично, починаючи з першого класу. На музичних заняттях важливо створювати кожному учневі умови для активного проявлення особистих сил у творчості, відчуття радості від творчості, яка розвиває емоційний відгук на музичне мистецтво, формує культуру сприймання.

Аналізуючи власний педагогічний досвід, а також вчителів школи під час педагогічного експерименту ми дійшли до висновку, що враховуючи специфічні особливості молодших школярів – все пізнається через діяльність, особливо через гру. Тому педагоги застосовують творчі завдання, що сприяють розвитку творчих здібностей через практичні дії.

Визнаючи ціннісний внесок педагогів-вчених і практиків у музичну педагогіку, вони пропонують такий підхід вирішення творчих завдань, який ґрунтується на дидактичному принципі органічного зв'язку теорії з практикою, що є передумовою їх поєднання з евристичною бесідою. Поєднання евристичної бесіди з творчими завданнями є ефективним для розвитку творчих здібностей учнів молодшого шкільного віку тому, що евристична бесіда формує пізнавальний інтерес до музики, розвиває образно-

асоціативне мислення, і вирішення творчих завдань забезпечує їх подальший потенціал практичній діяльності, тобто відповідає принципу: мислення – дія.

Для того, щоб творча діяльність школярів на уроках мала цілеспрямований, активний і емоційний характер, забезпечувала формування музичної культури школярів, необхідне виконання таких дидактичних вимог:

а) вибирати такий музичний матеріал для уроку, який може бути основою формування конкретних творчих навичок і відповідати певним дидактичним вимогам;

б) використовувати прийоми, методи, форми роботи, що сприятимуть створенню на уроці атмосфери творчої активності, зацікавленості, невимушеності;

в) вибирати прийоми показу зразків творчості у різних видах музичної діяльності учнів;

г) навчати різними способами імпровізації;

д) розробляти різні проекти творчих завдань;

і) встановлювати найбільш раціональні шляхи взаємодії видів творчої діяльності на кожному уроці, відповідно теми за програмою.

Як свідчить досвід, не всі школярі зразу виконують запропоновані їм творчі завдання. У таких випадках вчитель намагається надихати їх на творчість, мовби непомітно залучаючи до співтворчості. Ефективність результатів у творчій діяльності з молодшими школярами досягається шляхом ігрових прийомів, які слід використовувати під час співів, а також у процесі слухання музики та при вивченні музичної грамоти. Невід’ємним компонентом ігрового прийому є уявна ситуація (“уявіть собі, що ви на березі моря...”, “на вершині гори...”, “у темному лісі”). У деяких випадках ситуація доповнюється елементами творчого перевтілення. Іноді пропонується учням зобразити в малюнках те, що відповідає, на їхню думку, характеру запропонованої пісні або прослуханого музичного твору.

Велику результативність має самостійне виконання творчого завдання – створити завершення “незакінченої казки”. Учні ознайомлюються з певною музичною казкою, а потім отримують завдання самостійно завершити казку: продовжити сюжетну лінію, створити відповідну музичну інтерпретацію. Школярі, які не зуміли справитися із запропонованим завданням можуть розповісти, який характер музики відповідатиме їхнім героям чи казковим ситуаціям. У такому разі вчитель шляхом запитань може запропонувати їм звернутися до знайомих їм музичних тем чи інших казок.

Вчителем пропонуються інші види творчої діяльності, наприклад, роботи над музичною казкою – її інтерпретація в інсценізаціях, театралізаціях, пластичному виконанні. Школярі, які не проявляють активності в інших видах творчої діяльності, особливо відчують потребу в ній. Залучення їх до участі в різних видах художньої діяльності відбувається за принципами: від простого до складного. Тому дітям спочатку доцільно пропонувати інсценізацію пісень-казок, де школярі відтворюють сюжет за допомогою вокального інтонування музичних тем, відповідних рухів, театралізованих дій.

Цільовою і найдоступнішою формою театралізації є настільний театр малюнків, де учні виконують ролі іграшкових персонажів. Як свідчить практика, такий вид діяльності є своєрідною підготовкою молодших школярів до інсценізації більш розгорнутих за формою музичних казок. За допомогою засобів пластичної театралізованої інсценізації діти можуть здійснити постановку інструментального казкового твору. Готуючись до інсценізації, вчитель заздалегідь розробляє її композиційний план, а саме: хід гри, коло музичних тем, образів, не порушуючи при цьому логіки розгортання музичної драматургії твору в цілому.

Як свідчить практика, найскладнішою формою музичної творчої діяльності є імпровізація. Це пояснюється тим що здебільшого у дітей не були розвинені здібності до музичного фантазування та варіювання в сфері

мелодизації. Знаходження необхідних рухів у певних казкових ситуаціях вдається дітям не одразу. У такому випадку спрацьовує механізм “виправлення”, поступове опанування імпровізацією, є важливим фактом для розширення їх творчої самостійності та самоствердження у формуванні музичної культури.

2.2 Координація взаємодії класної та позакласної творчої діяльності у формуванні музичної культури школярів

Взаємодія класної і позакласної музичної творчої діяльності – це широке поле для формування культури молодших школярів, яке простежується в динаміці розвитку знань, умінь і навиків: вміння емоційно відгукуватися на музику; уявляти звукообрази і словесно передати уявлені образи; усвідомити зміст твору в цілому і простежити розвиток відповідної теми; розрізняти жанрові особливості; виділяти засоби виразності; охарактеризувати вплив темпу, ритму, динаміки на характер музичного образу; відтворити музичний твір голосом чи на інструменті.

Взаємодія класної і позакласної видів творчої діяльності сприяє формуванню виконавських умінь хорового і сольного співу, гри на музичних інструментах, ігрових, рухових діях під музику, прояву власної творчій діяльності учнів. Творчий початок у молодших школярів може проявлятися у співі найпростіших мотивів, що виникають часто невимушено за власною ініціативою, у створенні мелодії на заданий поетичний текст; у відтворенні (голосом чи на металофоні) нескладних мотивів різного характеру (у жанрі марша, польки, вальсу); у виразних рухах під музику, що передають різноманітні настрої творів; у створенні ритмічного супроводу до п'єс при слуханні музики та ін.

Важливо навчити учнів доводити до досконалості будь-яку репродуктивну діяльність, тобто відтворювати чи повторювати, що створено і запропоноване учителем. Пізнання створеного композитором, поетом,

товаришами і, як максимум, – створення свого проекту фантазії розбуджує в учнів уявлення про красу. Слід пам'ятати, що поетична краса в діяльності учнів починається не з миттєвих результатів, а з бажання її досягнення. Тому доцільно більше працювати над розвитком виконавської культури. Наявність її є важливою вимогою завершеного, виразного виконання, як творчої самореалізації особистості учня.

Розвиток особистісної культури починається з позитивного естетичного переживання, яке перетворилося в бажання працювати, творити. Тому важливо так організувати творчу роботу учнів так, щоб результатами розбудити позитивні почуття.

Для активізації творчої діяльності в класі учні старанно виконують знайому пісню, при цьому можна використати такий прийом: поділити клас на дві групи – “акторів” і “критиків”; “актори” співають, а “критики” – оцінюють виконання. Потім можна помінятися ролями. Активізація виконавської творчої діяльності учнів, стимулює розвиток їхньої художньої виразності, артистичності. Оцінюючи виконання товаришів, учні набувають навичок спостереження, аналізу, навчаються уважно слухати, порівнювати, узагальнювати, естетично переживати, відзначаючи прекрасне і в результаті байдужих до виконання не залишається; діти пропонують шляхи найбільш виразного виконання музичних творів.

Емоційно збуджує творчі сили учнів змагання “Хто краще виконає пісню?” – хлопчики чи дівчатка, учні першого чи другого ряду? Переведення естетичних переживань у діяльнісний план значною мірою допомагає застосувати прийом демонстрації досягнень однокласників. Професійна демонстрація володіння голосом під час виконання улюбленої пісні учителем у деяких учнів викликає бажання займатися співом, додатково брати участь у роботі вокального гуртка, хору, а також поліпшувати власне виконання пісень.

Часто молодші школярі малювали вдома ілюстрації до прослуханої чи створеної ними музики. Кращі малюнки відбиралися і поміщалися на виставці в кабінеті музики. Важливо, щоб на цю виставку періодично потрапляли кращі малюнки кожного учня. Це значною мірою стимулює учнів до активного сприймання музики, викликає бажання повніше відтворювати в малюнках власні почуття, настрої, процес спостереження.

Велику роль у розвитку прагнення до творення прекрасного відіграє знання учнями того, що робота буде публічно оцінюватися вчителями, батьками, знайомими. Тому учні повинні бачити певну мету, заради якої він працюватиме, віддаючи всі сили. Вчителі музики знають, як старанно і наполегливо вчать учні пісні до свят, усвідомлюючи, що мами дуже зрадіють, сприйнявши ці пісні, як подарунок, або завзято працюватимуть, коли вчителі школи звертаються до них з проханням підготувати музичні номери до свят.

Молодші школярі, як відомо, дуже чутливі до естетичного оформлення своєї діяльності, до зовнішньої атрибутики, символіки. Присвоєння учням звань “кращий співак класу”, “перший танцюрист”, “майбутній поет”, “головний режисер” та інші – все це активізує їх творчу діяльність, дає змогу поступово формувати музичну культуру кожного вихованця індивідуально.

Педагогічний досвід засвідчив, що найбільш поширеними об’єктами, які учні сприймають, оцінюють і вдосконалюють, їхні відповіді, висловлення, це – оцінні судження про музику. Не слід надто захоплюватися власними розповідями на уроці, оскільки молодші школярі не засвоюють зміст надмірно довгих розповідей. Важливо спонукати їх до власних щирих послідовних лексично багатих розмірковувань, викликаних почуттями, переживаннями від сприймання музики. Вони охоче доповнюють, розширюють, збагачують відповіді однокласників. Внесення творчого моменту в завдання самостійно узагальнити, зробити висновок,

запропонувати свій варіант це – прийом активізації мислення, естетичних почуттів, які підвищує зацікавленість до удосконалення.

Методика формування музичної культури школярів реалізується шляхом аналізу, в узагальненні найефективніших прийомів педагогічного впливу, знайдених у практиці шкільної роботи, осмислених у світлі всезростаючих вимог сучасної психолого-педагогічної науки.

Освоєння методів формування музичної культури школярів розрахованих на учнів молодших класів незалежно від рівня їх музичного і творчого потенціалу. Методикою передбачається засвоєння музичних знань шляхом дидактичного методу пояснення і спеціального тренування в процесі розвитку музичних здібностей, а також через самостійний, відносно інтуїтивний пошук нових знань за допомогою цілеспрямованого педагогічного керування під час спільної з учителем творчої діяльності. Створення сприятливого мікроклімату за допомогою проблемних творчих завдань, комплексу прийомів емоційного впливу в процесі спілкування, ефективно стимулює на перших етапах творчий процес.

Осмислення імпровізаційних знахідок у спільній творчій діяльності учителя і учнів є ефективним шляхом засвоєння музичних знань та необхідним засобом формування музичної культури. Нові відомості про музику краще сприймаються і запам'ятовуються молодшими школярами, коли засоби музичної виразності, які знайдені самостійно, є вираженням цільової музичної думки учня. Засвоєння музичних знань у процесі творчої діяльності відбувається поетапно, у відповідності з дидактичними принципами навчання і виховання під час активного творчого спілкування учителя як з окремим учнем, так і з колективом учнів.

Система творчих завдань, побудованих за музично-пізнавальним принципом включала чотири основні 4 цикли творчих завдань які використовувались у процесі експериментального дослідження в класній і позакласній роботі.

Структурна побудова завдань.

- *Перший цикл* творчих завдань спрямовувався на пробудження в учнів інтересу і залучення їх до творчої музичної діяльності; ознайомлення з темпом, динамікою, штрихами, характером і рухом мелодії.

- *Другий цикл* спрямовувався на виховання у дітей чуття ладової стійкості.

- *Третій цикл* завдань спрямовувався на вироблення вмінь розрізняти жанрові різновиди та і розвитку відчуття колориту музичної мови.

- *Четвертий цикл* спрямовувався на ознайомлення учнів із складнішими музичними побудовами викладу музичної думки.

Наводимо приклади декількох етапів методичної подачі творчих завдань у процесі творчої діяльності учнів.

На перших етапах прилучення школярів до творчої діяльності найефективнішим способом був показ імпровізованого вирішення створеної емоціональної, ситуації в ході аргументованого роз'яснення та проблемного викладу. При цьому вчителем розповідалося і показувалися приклади, як можна творчо підійти до вирішення завдання.

На наступних етапах акцент активності поступово переносився на самостійність учнів. Завдання такого типу побудовані з урахуванням прийому “підказки”, яка спрямовує творчу діяльність на пошуковий характер. “Запитання-підказка” допомогла включитися учневі в творчий процес, стимулюючи його активність. Наприклад, учителем імпровізувалася нескладна мелодія і надавалася можливість учням закінчити її. Поступово школярі підводилися до самостійного виконання творчих завдань, усі спроби застосовувалися у поєднанні колективної та індивідуальної роботи. Після набуття певного досвіду вокальної імпровізації учні самостійно виконувалися завдання.

Слід особливо відзначити, що просування учнів по “етапах творчої активності” багато в чому залежить від педагогічної майстерності вчителя, а

саме, у заохоченні найменших проявів творчої активності дітей, позитивному аналізі їхніх спроб імпровізувати, намаганні щоразу підкреслити естетичну привабливість їхньої творчої діяльності. На початковому етапі навчання здійснювався аналіз і виявлення спільності музичної і мовної інтонацій. На уроках, темою яких була “Музика про дітей і для дітей”, творчі завдання базувалися на мелодизації дитячих народних віршованих текстів: приказок, лічилок, загадок. Як свідчить досвід, вокальна імпровізація є найдоступнішим і природним видом творчої музичної діяльності молодших школярів. Це є осмисленим видом художньої творчості, при якому зразок створюється безпосередньо у процесі виконання.

Вільна імпровізація передбачає невимушені обставини, у яких діти найповніше проявляють свої творчі можливості. Використання імпровізацій, як органічної частини педагогічного процесу, дає позитивні результати у навчанні й вихованні, а саме в тому, що дозволяє встановити емоційний контакт з учнями, їх фантазією, активізацією музично-слухових уявлень і викликом ефекту самовираження, самоствердження. Все це допомагає учневі самостійно вирішувати досить складні питання, розширює музичний кругозір, сприяє використанню засобів музичної виразності, зміцненню віри у свої можливості.

Опорними засобами музичної виразності, з якими учні ознайомлюються на матеріалі власних імпровізацій, оснований на мелодизації віршованого тексту були такі, як темп, динаміка, характер, рух мелодії були доступними, і вивчалися у процесі творчої діяльності. Учням пропонувалося зробити вокальну мелодизацію словосполучень “сильний вітер”, “легенький вітерець”, “сонечко сходить”, “сонечко заходить”, “яскраве сонечко”. Діти повинні були відчутти різницю у музичній передачі специфічного характеру та емоційного забарвлення словосполучень. Для цього під час бесіди з учнями створювалася емоційно-образна ситуація, яка відповідала змісту запропонованих словосполучень, розповідаючи про характер явищ природи.

Створення таких ситуацій – це організаційна діяльність, що спрямовувалася на забезпечення відповідних творчих умов шляхом комплексу навчально-виховних завдань і методичних прийомів. У процесі самостійного вирішення цих завдань учень інтуїтивно знаходив необхідні засоби музичної виразності з метою передачі створеного художнього образу, вокальної імпровізації.

На заняттях ці ситуації розглядалися як підготовчий етап, який настроював дітей на творчий процес, спонукав їх до пошуку емоційно-образного вирішення завдань. Такі ситуації містять у собі запитання і відповіді на які повинен знайти сам учень. Головним фактором виступала словесна постановка запитання, на створення емоційної “запитальної” атмосфери, яка активізувала творчий потенціал школяра для знаходження суб’єктивно нової образної “відповіді”. У такому разі більша частина знань не передавалася у завершальному вигляді, а засвоювалася в процесі самостійної творчої діяльності. Тому найбільш цінним результатом було засвоєння нових знань через імпровізоване створення музичного образу, що було рушійним моментом у творчій діяльності, виступаючи як предмет дії.

Для імпровізації невеликих мелодій використовувалися яскраві образні тексти, які учні “відбирали” такі засоби музичної виразності, які найбільше відповідали характеру їхньої емоційної уяви. Наприклад, мелодизація словосполучення “сонечко сходить” викликало у дітей створення плавної за характером мелодії, переважно з поступеним рухом і яка виконувалася прийомом легато. Вокалізація слів “сильний вітер” настроював дітей на активну, стрибкоподібну мелодію, часто з пунктирним ритмом, у помірному темпі. Протилежне за характером словосполучення “легенький вітерець” настроював дітей на спокійний рух мелодії, який виконувався прийомом легато.

На прикладах дитячих імпровізацій учителем вибиралися найбільш характерні та найдоступніші для аналізу елементарні засоби музичної

виразності, які усвідомлювалися учнями на зрозумілому теоретичному рівні. В імпровізаціях на словосполучення “сонечко сходить” увага учнів зверталася на висхідний рух мелодії, помірний повільний темп з динамічним відтінком піано. На словосполучення “сонечко заходить” увага дітей зверталася на низхідний рух мелодії, поступовість і плавність її характеру. Такий методичний підхід сприяв відносно самостійному засвоєнню учнями музичних знань, процесу осмислення дітьми інтуїтивно знайдених засобів музичної виразності.

Мета другого циклу творчих завдань полягала в тому, щоб під час вокальних імпровізацій спрямувати увагу дітей на самостійний пошук ладових устоїв і характерного забарвлення мажору і мінору, що сприяло розвитку інтонаційного і ладового слуху. Основними мелодичними прийомами була імпровізація “запитання-відповідь” та імпровізація віршованого тексту. Імпровізація “запитання-відповідь” між учителем та учнями розвивалася за принципом ускладнення. Запитання було доступним для розуміння і містило в собі потенціал відповіді, посиленням для самостійного знаходження відповіді.

Беручи за основу емоціональну природу ладу учні ознайомлювалися з мажором і мінором через вокально-імпровізоване розв’язання, як найприродніший вияв емоційного відгуку дитини. В процесі вокальної імпровізації урочисті і радісні приклади учні розв’язували переважно в мажорі, сумні – в мінорі. Учні ознайомлювалися з характерним звучанням цих ладів, зосереджуючи увагу на внутрішній зв’язок настрою і ладового забарвлення. При аналізі вчителем підкреслювалося, що вони самостійно знайшли правильне вирішення цієї взаємодії. В основу ознайомлення учнів з мажором і мінором покладался принцип відчуття характеру і забарвлення ладу, об’єднаного ідентичним семантичним полем настроїв в емоціональній художньо-образний етап.

Метою використання третього циклу творчих завдань було спрямування уваги учнів, їхньої вокальної імпровізаційної діяльності на відчуття жанрових особливостей музики, колористичного розмаїття музичної мови. На даному етапі з учнями застосовувався метод гри “Подорож по музичній планеті”. Знайомство з музикою різних народів світу відбувалося через активне сприйняття народних пісень і танців в ігровій формі, через розпізнання порівняння і зіставлення. Гра сприяла активізації сприйняття фантазії та імпровізаційній творчій здатності учнів. Керована форма імпровізації “запитання-відповідь” на цьому етапі була стимулюючим початком, оскільки в запитанні були закладені характерні інтонації, ритмічні групи і колоритні особливості народної музики, що допомагало їм відчувати і використовувати у власній імпровізації. При цьому виявлялися характерні особливості і жанрове розмаїття народної музики: пісні, думи, танцю. Починаючи з імпровізації “запитання-відповідь”, учні самостійно імпровізували у певному жанрі, де ігрові ситуації стимулювали творчість дітей в цілому. У процесі осмислення жанрового і колоритного розмаїття музичної мови учні ознайомилися із складнішими за будовою музичними формами. Виходячи з цього, виникала необхідність ознайомлення з поліфонічним викладом музичних творів.

Метою четвертого циклу творчих завдань була підготовка учнів до оволодіння прийомами варіювання, які давали можливість ознайомлення, (починаючи з малих форм: речення і фрази) з двочастинними і тричастинними формами, варіаціями і формою рондо; сприяючи пробудженню ладогармонічного чуття і здатності вираження його у музичних творах.

Знайомство з тричастинною формою відбувалося через художньо виражену ситуацію “Довгожданий подарунок”, сутність якої полягала в наступному: учневі подарували улюблену книгу. Настрій – радості персонажа, схвильованість необхідно було передати через вокальну імпровізацію. I частина – *A*: Дитина, граючись, загубила книжку і їй сумно (мінорний настрій імпровізації). II частина – *B*: Незабаром вона знайшла її і знову радіє. III частина – (*ABA*): Аналогічні ситуації

придумувалися учнями для будь-якої форми з метою удосконалення виконання педагогічних завдань і стимулювання творчої діяльності.

Для розвитку ладо-гармонічного чуття на початковому етапі використовувалися рольові інсценівки таких музичних творів, які відповідали даному виду діяльності і містили елемент поліфонічного розвитку. Учні пропонувалося інсценування з вокальними імпровізаціями. Застосування спочатку найпростіших елементів поліфонічного викладу, сприяли розширенню знань, умінь і навичок творчої діяльності.

Ознайомлення з основними засобами музичної виразності, оволодіння музичною мовою у школярів розвивалася уява, розширювався музичний кругозір, збагачувався творчий досвід, формувалися аспекти музичної культури.

Аналіз професійного наукового досвіду, вивчення і узагальнення досвіду учителів музичного мистецтва, а також власного під час педагогічної практики можна зробити наступні висновки. Ряд сучасних науковців, педагогів і вчителів-практиків намагаються розробити систему різноманітних методів і форм роботи, які б сприяли творчому розвитку індивідуальності, активізували активність учнів, спонукали їх до самостійної творчості.

У Вінницькому державному педагогічному університеті було проведено ряд конференцій, в яких проблема формування творчої особистості посідала чільне місце. У даній роботі були використані збірки матеріалів регіональних науково-практичних конференцій, а також 6 статей, опублікованих автором дипломної роботи.

Базуючись на наукових дослідженнях музичної психології та педагогіки були виділені такі різноманітні уміння, що забезпечують різні види діяльності, які формують естетичний підхід до засвоєння музичної системи цінностей як виду мистецтва. Умовна модель передбачає взаємодію різних видів діяльності, шляхом сприйняття, осмислення, оцінки і виконання. Освоєння музичних знань, умінь і навичок сприяло процесу формування музичної культури, який здійснювався через усвідомлення оціннісного підходу до освоєння музичного мистецтва. При цьому

широко використовувалися такі завдання, як після прослуховування твору пропонувалася розповідь і оцінка результатів творчості.

Інтерпретація художніх образів музичних творів відбувалася у тісній взаємодії слова і мелодії, які є складним художнім синтезом. При цьому заслуговує на увагу процес виникнення у школярів певних асоціацій, які базуються на матеріалі літературного та музичного текстів. Конкретизація і відбір дитячих уявлень знаходиться в прямій залежності від вокально-хорового й інструментального музичного матеріалу, усвідомлення всієї глибини його змістовної художньої суті.

Спираючись на наукові праці вчених педагогів, музикознавців, психологів та власний досвід, можна зробити висновок, що ефективність формування музичної культури школярів залежить від освоєння відповідних знань і умінь, оцінки факторів, пов'язаних з психологією художньої творчості, які відповідно сприймаються в процесі творчої діяльності.

2.3 Аналіз результатів експериментального дослідження

Сучасними програмами з музичного мистецтва допускається множинність варіантної практичної реалізації навчально-виховної діяльності, яка дає широкі можливості для застосування різних видів художньої творчості у формуванні музичної культури. Зміст програм спрямований на використання інтеграції видів мистецтва як на уроках музики, такі позакласних формах роботи.

Фундамент складових форм вокальної і інструментальної музики базується на традиціях української музичної культури, етнопедагогіки, здобутках вітчизняних і зарубіжних педагогів. Використання передового педагогічного досвіду забезпечує формування музичної культури школярів на основах української національної культури.

Підхід до розвитку вокальної культури, як невід'ємної частини музичної, передбачає розв'язання завдань – визначення ключових знань з музичного мистецтва школярами, які забезпечують формування необхідних

умінь і навиків. Для учнів найважливішою умовою, що забезпечує цілісний естетичний контекст, є накопичення знань, розкриваючих творче кредо композиторів, їх індивідуальність, особливості естетичної цінності композиторської творчості. При цьому важливо, щоб при тематичній програмі педагог забезпечував накопичення необхідних знань нетрадиційно, не обмежуючись лише рамками певного класу, але й систематично розширював інформацію шляхом позакласних форм роботи.

Що стосується музично-творчих знань (термінології, форм, засобів виразності, жанрів), з позиції шкільної програми музики, їх засвоєння необхідне для осмислення музичної мови, засвоєння її художньої образності. Єдність поставлених завдань на уроці музики допомагає реалізації художньо-педагогічної ідеї, що забезпечує процес розвитку в цілому через спілкування на уроці. Необхідність виконання спільних завдань досягається поставленими перед колективом цілей, які зумовлюють формування взаємної вимогливості та здійснення взаємодопомоги.

Педагогічний досвід засвідчив, що музична культура молодших школярів у процесі колективної творчої діяльності формується ефективно при умовах: коли викликає у дітей інтерес не тільки до результату, а й до процесу музичної діяльності; розвиває зацікавленість і захоплення змістом колективної діяльності та позитивному ставленні до творчості; виховує в учнів почуття необхідності колективної музичної діяльності і потреби в ній.

В процесі організації музичної діяльності ми виходили з принципу систематичності у навчанні, оскільки учні краще утримують в пам'яті знання і накопичують конкретні виконавчі уміння та навички. Названі вміння забезпечують розвиток природних здібностей учнів, сприяють формуванню внутрішньої потреби до музичної творчості, виховують важливі естетичні та моральні якості, які характеризують рівень загальної культури особистості. Цим самим досягається цілісність виховання учня засобами музичного мистецтва.

Навчання в умовах взаємодії і координації класної і позакласної форм роботи дозволяє використовувати різні види міжпредметних зв'язків. Отже процес формування музичної культури особистості, як частина загального процесу духовного розвитку є керованим соціально-педагогічним явищем, об'єктивні та суб'єктивні чинники якого знаходяться у нерозривній єдності та взаємозалежності. У цьому процесі чільне місце належить вчителю, який організовує і спрямовує музичну діяльність школярів. Сутність процесу формування музичної культури школярів полягає у поступовому, безперервному динамічному розвитку музичних і загальних здібностей та якостей кожної особистості.

Вдосконалення національної системи освіти, координація і взаємодія класної та позакласної форм роботи виступає ефективним шляхом досягнення єдиної мети – формування музичної культури особистості учня як частини його загальної духовної культури; дозволяє розширити коло музичних знань учнів, підняти на вищий рівень навчально-виховний процес і забезпечити належні умови для досягнення поставленої мети. Педагогічний експеримент нами проводився у I-A та III-A класах загальноосвітньої школи №8 I-III ступенів міста Вінниці протягом 2015-2016 навчального року.

Програма формуючого експерименту включала: з'ясування дієвості організаційно-педагогічних умов музичного виховання молодших школярів при взаємодії класної та позакласної форм роботи; встановлення динаміки змін шляхом аналізу показників ступеня сформованості підсистем музичної культури особистості; визначення особливостей музичного навчання у класних вокально-хорових колективах початкової школи.

Для формування музичної культури учнів I-III класів було створено дидактичну модель, яка включала: 1) мету – реформування здатності до різнобічної музичної діяльності; 2) завдання – розвиток музичного сприймання, підвищення музичної грамотності, виховання стійкого інтересу до музики, розвиток самостійності у музичній діяльності, виховання

емоційно-оцінного ставлення до музики; 3) зміст – систему знань про музичне мистецтво та види музичної діяльності, систему загальну та спеціальних умінь і навичок; досвід музично-творчої діяльності; система логічних прийомів музичного мислення, практичних дій, методів і засобів музичної діяльності; досвід емоційно-оцінного ставлення до музичного мистецтва; 4) методи – репетиції, вправляння; метод художньо-педагогічного аналізу; організації активної творчої діяльності, бесіда, розповідь, ігровий метод, створення проблемних ситуацій; метод художньо-педагогічного спілкування; 5) форми навчання – колективна, групова, індивідуальна. Критерії рівнів сформованості музичної культури учнів визначалася в контексті п'яти підсистем з урахуванням розбіжностей у їхньому музичному розвитку за трьома рівнями – низький, середній, відносно високий. Рівні сформованості цього складного утворення визначалися за результатами показників.

Результативність дослідної роботи зумовлювалась:

- педагогічно доцільною організацією навчально-виховного процесу у класних вокально-хорових колективах;
- удосконалення змісту музичного навчання у цих класах;
- встановлення якісних дійових міжпредметних зв'язків;
- активізацією музичної діяльності учнів;
- створенням на заняттях атмосфери художньо-творчого спілкування.

Формуючий експеримент здійснювався у два етапи, які відповідали рокам навчання у початковій школі. *Перший етап* експерименту спрямовувалася на апробацію змісту, форм та методики роботи у реальному навчальному процесі. Спостереження за продуктивністю роботи на уроці, аналіз якості виконання домашніх завдань, змін у ставленні молодших школярів до музики, що свідчили зрушення у формуванні музичної культури учнів I-A та III-A класів.

Відомості про реальну картину розгортання процесу формування музичної культури учнів стали вихідними для проведення *другого етапу* експерименту, під час якого учні 3-го класу вокально-хорового колективу були залучені до різноманітної музичної діяльності. Оволодіння елементарними вміннями й навичками різних видів музичної діяльності: хорової, вокальної, інструментальної, інсценізації пісень сприяли не лише музичному, але й вокальної, інструментальної, інсценізації пісень сприяли не лише музичному, але й загальному розвитку молодших школярів.

Під час проведення заключного етапу формуючого експерименту найповніше виявились особливості музичного навчання молодших школярів в умовах взаємодії двох форм творчої діяльності, а саме:

- здійснення навчально-виховного процесу протягом експериментального дослідження;
- створення єдиного навчального плану і доцільного розкладу занять;
- підвищення практичного контролю за всіма видами творчої діяльності учнів;
- забезпечення об'єктивності в оцінюванні рівня музичного розвитку дітей з боку батьків;
- участь постійної групи учнів у всіх видах навчально-виховної роботи.

Навчанням в умовах взаємодії і координації класної та позакласної форм роботи використовувалися різні види міжпредметних зв'язків. Знання словесного тексту народної пісні, засвоєного на уроках читання, народознавства, значно прискорили їх вивчення в класі; розвитку голосу сприяли досягнення художнього трактування пісні та високому рівню її виконання. На ґрунті набутого досвіду гри на музичному інструменті в учнів формувалися навички самостійності: у вивченні супроводу до пісенного репертуару, заграли мелодію, самостійно проаналізувати і заспівати її. Тема "Інтонація" вивчається лише в третьому класі, проте з такими поняттями, як виразність, точність інтонації учні починали ознайомлюватися вже з перших

уроків музики на заняттях хору, уроках сольфеджіо тощо. Відтак, у 3-му класі учні вже здатні були самостійно усвідомлювати зміст пропонованого завдання.

Для реалізації знань і вмінь необхідно було оволодіти практичними діями, які являють собою ряд прийомів і способів. Головною умовою виконання завдань є перенесення дії на реалізацію конкретних музичних вправ. Перенесення відбувалося за схожістю умов, ознак, характерних для діяльності. Тому від складності самої діяльності залежить і проміжна інтелектуальна діяльність, яка призначена забезпечити процес засвоєння знань. Знання і вміння, отримані учнем на уроках, це перша ступінь його майбутнього досвіду розуміння музики.

Друга ступінь – сама практика, здатність застосування набутих знань і ціннісних відносин через художньо-образне засвоєння дійсності. При роботі над піснею необхідне її злиття з вираженням особистого відношення до того, про що співається, відбувається формування світоглядних установок, що сприяє процесу становленню естетичної культури школяра.

В контексті аналізу умов музичного виховання школярів особливого значення набуває залучення дітей до активної концертної музично-творчої діяльності. Вона здійснюється на основі міжсуб'єктних зв'язків, які зумовлюють позитивний емоційний фактор творчості, стимулюють, активізують процес художньої діяльності, забезпечуючи його через урізноманітнення її видів. Зокрема, учні експериментального класу активно займалися виконавською діяльністю.

Хорове виконавство як провідний вид музичної діяльності учнів збагатив їх музичний досвід завдяки ознайомленню з найкращими зразками національної хорової спадщини, обробок народних пісень українських композиторів класиків, творчістю видатних композиторів та виконавців найкращих хорових колективів. Експериментальні показники визначали значимість музичних навичок на основі поетапного засвоєння знань і

оволодіння уміннями на уроці музики. При цьому виділялись головні компоненти естетичної вокальної діяльності: сприйняття, осмислення, оцінка, виконання.

Визначаючи значимість кожного вміння для сприйняття осмислення, оцінки і виконання створювалась система вокального розвитку молодших школярів. Від повноти моделей кожної групи вмінь залежив рівень захоплення учнів музикою, а також глибина розуміння, здатності до творчості. У таблиці 2.3.1 наводиться список творів українських композиторів-класиків, які вивчаються на уроках та в позакласній роботі.

Таблиця 2.3.1

Список творів українських композиторів-класиків, вивчаємих на уроках музики та в позакласній роботі

Клас	Композитор	Назва твору
1	2	3
1	М.В. Лисенко	“Пливе човен”
	К.Г. Стеценко	Теми дійових осіб з опери “Лисичка, Котик і Півник”; сцена з другої дії опери “Лисичка, Котик і Півник”; “Ой на горі жито”; “Вечірня пісня”.
	Я.С. Степовий	“Вишеньки-черешиньки”; обр. “Дітки колом стоять”; “Зимонько-снігуронько”; обр. “Іде, іде дід, дід”; “Сніжинки”; “Колискова”; обр. “Щебетала пташечка”; обр. “Сорока-ворона”; обр. “Зайчик”; обр. “Господарство”.
	М.Д. Леонтович	Обр. “Гра в зайчика”; обр. “Мак”; обр. “Женчичок-бренчичок”.
2	М.В. Лисенко	Вальс сі мінор; пісня Кози з опери “Коза-дереза”; “Враження від радісного дня”.
	К.Г. Стеценко	Тема Лисички (“Півнику-братуку, ясний соколику...”); з опери “Лисичка, Котик і Півник”; тема Котика; тема Півника; дует Котика і Півника.
	Я.С. Степовий	Обр. “Дощик”; обр. “Лугом іду”; обр. “Качка йде”; обр. “Гей, не дивуйте”; обр. “Бім, бом”; обр. “Ходить гарбуз по городу”; “Колискова”; “До сонечка”; “Висне небо синє”; обр. “Зима і весна”; “Пчілка”; “Ягілочка”; “Ой ходила дівчина бережком”.
	М.Д. Леонтович	Обр. “Дударик”; обр. “Женчичок-бренчичок”; обр. “Ой

лис до лисиці”; “Ой хто в лісі, обізвися”; обр. “Над річкою бережком”.

Закінчення табл. 2.3.1

1	2	3
3	М.В. Лисенко	Дума кобзаря “Ой не чорна то хмара над Україною стала” з опери “Тарас Бульба”; “А вже весна” з опери “Зима і весна”.
	К.Г. Стеценко	Фінал опери “Лисичка, Котик і Півник”.
	Я.С. Степовий	“Літо минулося”; “Висне небо синє”; обр. “Гей, там на горі Січ іде”; обр. “Зайчик і лисичка”; українські колядки в обробці Я.С. Степового; обр. “Ягілочка”; обр. “Ой весна”.
	М.Д. Леонтович	Обр. “Дударик”; обр. “Щедрик”.

Формуванням вмінь сприймати, осмислювати твори музичного мистецтва, оцінювати, забезпечувалося відповідними умовами для розвитку вокальних здібностей. Разом з цим у процесі розвитку здібностей виникала естетична здатність – глибоко усвідомлювати музику. Все це створювало базу музичної культури школяра.

Спонукаючою основою до цього був ігровий елемент, на якому побудовано навчання. Зацікавлення школяра стимулювало прагнення навчитися те тільки співати, а й грати. Тому головна умова, це – викликати інтерес до музики, бажання її слухати і виконувати. Для цього використовувалися різні форми роботи: фізкультхвилинки, музичні ігри, концерти-загадки, концерти ансамблів дітей, слухання казок, складених школярами під впливом музики. Діти навчалися грі на таких музичних інструментах: на трикутниках, бубні, маракасах, металофонах та інших.

Чільне місце у діяльності учнів експериментального класу посідало інструментальне виконавство. Воно реалізувалося не лише на уроках, але й через участь у різних конкурсах. Учні займалися не лише індивідуальною, але й ансамблевою грою. Участь в ансамблі зумовлювала до оволодіння грою на додатковому інструменті, що значно розширювало коло виконавських можливостей і музичних уподобань учнів. Інструментальне виконавство

висвітлювало шляхи подальшого розширення музичного досвіду через аматорське музикування для продовження музичної освіти з метою набуття професії.

Учні експериментального класу залучались до вокального виконавства. Підготовка до творчої діяльності була важливим знанням, де учні отримували знання про збереження голосу, що при значному голосовому навантаженні знати важливо. Виховання співацького голосу кожного учня забезпечувалося правильним голосовим режимом, формуванням необхідних умінь і навичок. Виконавські можливості учнів збагачувалися не лише через сольний, але й через ансамблевий спів (дуети, тріо, квартети). Формування здатності до ансамблевого співу полегшувала і зміцнювала відчуття хорового ансамблю, підвищувала виконавську майстерність хорових колективів.

Створена умовна модель вокальної творчої діяльності учнів забезпечувала процес прогнозування розвитку здібностей образного мислення дітей, уяви почутого, розвитку здібності до творчості. Зміст моделі вокально-творчої діяльності, що забезпечує формування музичної культури, розглядається в таблиці 2.3.2.

Порівняльний аналіз музично-естетичного рівня вокального виконавства контрольних і експериментальних груп відбувався під час проведення вокально-хорового конкурсу. Для фіксації результатів використовувався метод Рейтинга. З цією метою до складу контрольних суддів увійшли учителі музики, завуч позакласної роботи, методист кафедри методики музичного виховання ВДПУ імені Михайла Коцюбинського та директор школи №8 міста Вінниці. Підсумковий аналіз результатів здійснювався за 10-бальною системою, зокрема кожен критерій, вказаний в таблиці. Вокально-технічні уміння розподілялись по трьох основних параметрах: 1) технічність виконання; 2) елементи музично-художньої інтерпретації; 3) відповідність передачі музичного образу автора. Підсумковий аналіз результатів здійснювався на основі математичної

обробки отриманих матеріалів і давав змогу визначити рівень виконавської культури учнів контрольних і експериментальних груп.

За умовами вокально-хорового конкурсу необхідно було виконати:
а) народну пісню із супроводом та народну пісню а капела в обробці українських композиторів-класиків. Наводиться приклад виконуемого репертуару учнями контрольних і експериментальних класів.

Програма хорових творів контрольних та експериментальних груп

Клас І-Б

1. Українська народна пісня в обробці М.В. Лисенка “Пливе човен”.
2. Українська народна пісня в обробці М.Д. Леонтовича “Женчичок-бренчичок”.

Клас ІІ-Б

1. Українська народна пісня в обробці Я.С. Степового “Зайчик”.
2. Українська народна пісня К.Г. Стеценка “Ой сад виноград”.

Клас ІІ-А

1. Українська народна пісня в обробці Я.С. Степового “Ой ходила дівчина бережком”.
2. Українська народна пісня в обробці М.О. Леонтовича “Щедрик”.

Клас ІІІ-А

1. Українська народна пісня в обробці М.А. Лисенка “А вже весна”.
2. Українська народна пісня в обробці М.Д. Леонтовича “Піду в садочок”.

У наведеній таблиці 2.3.2 зафіксована кількість балів контрольної і експериментальної групи за виконавську майстерність. Загальний показник по горизонталі відображає кількість балів по кожному окремому критерію. Загальний показник по вертикалі відображає кількість балів за кожний конкретно виконаний твір, де під цифрою 1 позначається виконання пісні із супроводом, а під цифрою 2 – за виконання пісні без супроводу.

За результатами показників наведеної таблиці можна зробити висновки по кожному критерію, що показники експериментальної групи переважають за кількістю балів.

У контексті сказаного підкреслимо, що музично-творча діяльність живить різні види діяльності учнів. Вона не обмежується підготовкою до занять чи контрольних заходів, а може спонукати до відвідування концертів, прослуховування конкурсних виступів хорових колективів загальноосвітніх і музичних шкіл, виступів учнів в концертах, використання можливостей засобів масової інформації, домашнього музикування тощо.

Таблиця 2.3.2.

Критерії оцінювання вокально-хорової майстерності учнів

Показники № вокально-хорової майстерності	Експериментальні Контрольні групи								Показники балів				
	групи								контр.	експерим.			
	1-А		3-А		1-Б		3-Б						
1	2	1	2	1	2	1	2	11	12	13	14		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
1	звукоутворення	10	8	10	8	8	6	8	6	1-А	3-А	1-Б	3-Б
2	чистота інтонування	10	8	10	8	8	8	8	8	9	9	7	7
3	дихання	10	10	10	10	8	8	8	8	10	10	8	7
4	дикція	10	10	10	10	8	8	8	8	10	10	8	7
5	тембр	10	10	10	10	8	8	8	8	10	10	8	8
6	хоровий ансамбль	10	10	10	10	10	9	10	9	10	10	9	8
7	атака звуку	10	10	10	10	10	8	10	8	10	10	9	9
8	резонування	10	8	10	8	8	8	8	8	9	9	8	8
9	філіровка	10	10	10	10	8	8	8	8	10	10	8	8
10	фразування	10	10	10	10	8	7	8	7	10	10	7	7
11	дикція	10	8	10	8	8	8	8	8	9	9	7	9
12	ритм	8	8	8	8	8	7	8	7	8	8	7	7
13	динаміка	10	8	10	8	8	8	8	8	9	9	8	8

Закінчення табл. 2.3.2.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
14	емоційність	10	10	10	10	8	6	8	6	10	10	7	7
15	артистизм	10	10	10	10	8	8	8	8	10	10	7	7
16	трактування	10	10	10	10	10	9	10	9	10	10	8	8
	Загальна кількість балів	158	148	158	148	134	124	134	124	144	144	116	115

Показники кількісної переваги у балах свідчать про виховний ефект: розуміння учнями пізнавальних завдань, орієнтованих на усвідомлене сприймання відображених музичних образів; проникнення в образну логіку вокального твору.

У таблиці 2.3.3 відображено динаміку рівнів сформованості музичної культури молодших школярів контрольних і експериментальних класів.

Таблиця 2.3.3

Формування музичної культури молодших школярів

Рівні сформованості	Експериментальні класи		Контрольні класи	
	початкові результати	кінцеві результати	початкові результати	кінцеві результати
	експерименту	експерименту	експерименту	експерименту
Низький	62,7	14,6	47,5	34
Середній	34	60,7	43,2	54,5
Відносно високий	1,9	25,3	2,6	8,9

Показники експериментальних даних згідно таблиці 2.3.3 в умовах взаємодії класної і позакласної форм роботи здійснені контрольними і

експериментальними групами є результативними, оскільки засвідчили істотні зрушення у формуванні музичної культури молодших школярів.

Результати експериментальної роботи учнів I-III класів показали ефективність впровадження методичних прийомів і способів музичної творчої діяльності. Зіставлення результатів формування музичної культури учнів експериментальної та контрольної групи помітні зміни: низький рівень – на 58% (на 13,5% – у контрольній групі), середній – на 26,7% (на 1,3% – у контрольній групі), відносно високий – на 23,4% (на 6,3% – у контрольній групі).

Експеримент показав, що вокально-виконавський рівень експериментальних груп відрізняється високою технічністю, точністю інтерпретацій, емоційністю, артистизмом. Якість виконуваних творів, як відмічалось компетентними суддями, характеризувалась естетичним звучанням; правильним звукотворенням; широтою кантилени; чистотою інтонування; хоровим ансамблем в супроводі фортепіано і а капела.

Учні продемонстрували художність інтерпретації, красу естетичних почуттів, ідей, покладених в основу творів. У педагогічному плані це означає, що виступаючи складовим елементом естетичної свідомості, здібність до естетичної оцінки забезпечує установлення естетичного відношення особистості як до музичного, так і до мистецтва навколишнього світу.

Виконання вокальної музики проявляється уся цілісність, неповторність своєрідність конкретного твору. Важливим є прояв емоційної чутливості відчуття музичної форми і краси звука. Все це забезпечує різноманітність і багатство бачення кожною особистістю учня. На відчутті слуховому, зоровому базується здібність сприймати цілісні характеристики твору, гармонію чи відсутність, її окремі частини, їх властивості, конкретні проявлення симетрії, пропорції, ритма, гармонічні співзвуччя і протилежні їм. Без цієї здібності неможливо визначити ступінь удосконалення вокального виконання і створити еталонні зразки, які необхідні для естетичної оцінки.

Підкреслимо, що урізноманітнення музичної діяльності учнів експериментального класу зберігає зацікавленість музичним навчанням, зумовлює збагачення емоційності і музичного мислення, зміцнює впевненість у власних силах і прагнення до самостійності, забезпечує формування здатності переносити набуті уміння й навички з одного виду діяльності на інші, стимулює розвиток творчих здібностей, зумовлює розвиток оцінного ставлення не лише до власної музично-творчої діяльності, але й до діяльності інших. Отже, різнобічну музичну діяльність можна вважати основною умовою успішного формування музичної культури школярів.

У питаннях забезпечення успішності музичного розвитку учнів суттєве значення має доброзичливе, зацікавлене ставлення до музичної діяльності дітей та її результатів, тобто створення атмосфери художньо-творчого спілкування між учителем та учнями. Останнє перетворюється на багаторівневий процес спільної діяльності, якщо здійснюється шляхом ознайомлення з досвідом і закономірностями розвитку художньої культури через сприймання, аналіз, усвідомлення та виконання творів. Якщо таке спілкування характеризується зацікавленістю і супроводжується відчуттям глибокої духовної насолоди, то воно носить художній характер.

Як показав експеримент, у молодших школярів потрібно намагатися розвивати прагнення до активного творчого самопрояву через вокалізацію, розвиваючи вміння спостерігати за рухом музики і зміною її характеру; виділяти головну тему, визначати жанрові особливості твору.

Естетична оцінка робить виконання більш глибоким і очним, оживляє набутий досвід музичної творчості, допомагає тренуванню пам'яті і асоціативній здібності. Оцінюючи вокальний твір і вокальну виконавську майстерність, учень вибирає для себе певні ознаки потрібного самовдосконалення. Через аналіз узагальнених ознак відбувається прояв еталонних образів, які фіксуються в свідомості у формі цілісного зразка. Сама ж система естетичних критеріїв служить змістом естетичного смаку.

Отже, створена умовна модель вокально-естетичної діяльності молодших підлітків забезпечує творчу активність і формує їх естетичну культуру.

Висновки до другого розділу

Формування музичної культури молодших школярів буде успішним за умов; педагогічно доцільної організації навчально-виховного процесу; відповідності змісту музичного навчання основним вимогам дидактики; встановлення тісних міжпредметних зв'язків; активізації музичної діяльності учнів через її урізноманітнення; створення атмосфери художньо-творчого спілкування.

Ефективність встановлення художньо-творчого спілкування в експериментальних класах залежить від таких чинників: педагогічної спостережливості та інтуїтивної чутливості, емоційної забарвленості і тактовності у спілкуванні; педагогічної майстерності у врахуванні індивідуальних здібностей учнів; особистісної позиції учня щодо музичної творчої діяльності.

Означені умови забезпечують художньо-творчий характер взаємин учителя й учнів, стосунків в учнівському і педагогічному колективах, які стимулюють активність учасників творчої діяльності і формування музичної культури школярів.

З метою оптимізації естетичного виховання школярів процес взаємодії і координації класної та позакласної форм роботи має спрямовуватись на удосконалення педагогічної майстерності в творчих колективах; розширення об'єму гуманітарних, психолого-педагогічних знань; діагностувального індивідуального підходу в удосконаленні методики передачі умінь та навичок; усвідомлення нових проблемних, ігрових способів виховання й навчання.

Отже, творча взаємодія виступає, як провідна форма співтворчості та як комплексна умова, що забезпечує успішність формування музичної культури молодших школярів у цілому.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Вивчення наукової літератури, аналіз, спостереження та проведений педагогічний експеримент підтвердили основні положення гіпотези і дозволили зробити наступні висновки.

Формування музичної культури особистості можна розглядати в кількох аспектах, а саме – як результат впливу музичної культури суспільства; як міру визначення ступеня музичного розвитку суспільства; як умову подальшого художньо-творчого розвитку особистості; як результат її специфічної практичної діяльності; як частину загальної духовної культури особистості; як досвід у сфері музичного мистецтва; як сукупність специфічних способів музичної діяльності.

Одержані результати дослідження дали підставу зробити узагальнення, що процес формування музичної культури особистості полягає у закономірному, поступовому, безперервному розвитку її здібностей та якостей, який забезпечується взаємодією зовнішніх впливів і внутрішніх структурно-функціональних зв'язків. Структурні елементи цього процесу на практиці набувають різного значення і залежать від духовних потреб, можливостей і умов, які надає суспільство та забезпечують загальноосвітні заклади, визначаючи ефективність музичного виховання учнів.

Реалізуючи методику дослідження обраної проблеми, було розроблене визначення такої категорії як “музична культура особистості”. У педагогічному аспекті музичну культуру особистості можна розглядати як багаторівневе утворення, що характеризується якістю музичного сприймання та переживання музичних творів, прагненням до творчого самовияву в музичній діяльності, упорядкованістю та глибиною музичних знань, рівнем активного засвоєння різних видів музичної діяльності, вибіркоким оцінним ставленням до музики.

Експериментальною практикою перевірено і доведено, що розроблені критерії і показники сформованості музичної культури молодших школярів

дозволяють адекватно відображати й ефективно коригувати процес формування музичної культури. Встановлено, що взаємодія класної та позакласної форм роботи у широкому розумінні є цілеспрямованим двобічним процесом безпосереднього і опосередкованого впливу і формою організації музичного навчання й виховання учнів.

Експериментально доведено, що ефективність формування музичної культури молодших школярів зростає у процесі класної та позакласної форм роботи за умов: педагогічно доцільної організації навчально-виховного процесу; збагачення змісту музичного навчання школярів; встановлення дійових міжпредметних зв'язків; урізноманітнення музичної діяльності учнів; створення на заняттях атмосфери художньо-творчої діяльності.

Встановлення дійових зовнішніх і внутрішніх міжпредметних зв'язків стимулює успішність досягнення вищих результатів навчання, розкриває можливості використання набутих знань, умінь і навичок у позашкільній діяльності, забезпечує удосконалення змісту навчально-виховного процесу. У процесі різнобічної музичної діяльності формуються всі складові музичної культури молодших школярів.

В результаті педагогічного експерименту реалізовано модель формування музичної культури особистості школяра, за якою ефективно розвивається музичне сприймання, стійкий інтерес і оцінне ставлення до музики, підвищується музична грамотність і самостійність у музичній діяльності. Участь у різнобічній музичній діяльності забезпечує формування знань про музичне мистецтво і види музичної творчості, розвиток загальних та спеціальних умінь і навичок, збагачує досвід музично-творчої діяльності, виховання оціннісного ставлення до музичного мистецтва та навколишнього світу.

Організаційно-педагогічні умови взаємодії класної та позакласної форм роботи характеризуються взаємовпливом і взаємозалежністю, є необхідними і достатніми для формування музичної культури розвитку молодших школярів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Апраксина О. А. Методика музикального виховання в школі: Учебное пособие для студентов педагогических институтов / О. А. Апраксина. – М.: Просвещение, 1993. – 224 с.
2. Асафьев Б. В. Избранные статьи о музыкальном просвещении и образовании / Б. В. Асафьев. – Л.: Музыка, 1993. – 144 с.
3. Богун З. Кузнецова М. Інноваційні форми та методи роботи в хоровому колективі // Початкова школа. – №6. – 2011. – С.24-26.
4. Болгарський А. Г. Народно-інструментальне виконавство як важливий фактор музичного виховання дітей у загальноосвітній школі: Збірник праць / Л. Г. Болгарський. – К., 1996. – 44 с.
5. Брилін Б. А. Музичне дозвілля молоді: соціологічний аспект: Монографія / Б. А. Брилін. – К.: Медіа-прес, 2011. – 186 с.
6. Бриліна В. Л. Вокальна професійна підготовка вчителя музики: Методичний посібник для викладачів та студентів вищих педагогічних і мистецьких закладів / В. Л. Бриліна, Л. М. Ставінська. – Вінниця: Нова книга, 2013. – 120 с.
7. Ветлугина Н. А. Музыкальное развитие ребенка / Н. А. Ветлугина. – М.: Просвещение, 1977. – 416 с.
8. Власова О. І. Педагогічна психологія: Навчальний посібник / О. І. Власова. – К.: Либідь, 2005. – 400 с.
9. Выготский Л. С. Психология искусства / Л. С. Выготский. – М.: Педагогика, 1987. – 344 с.
10. Гавриловец К. В., Казимирская И. И. Нравственно-эстетическое воспитание школьников: Книга для учителя / К. В. Гавриловец. – Минск: Народная асвета, 1988. – 128 с.

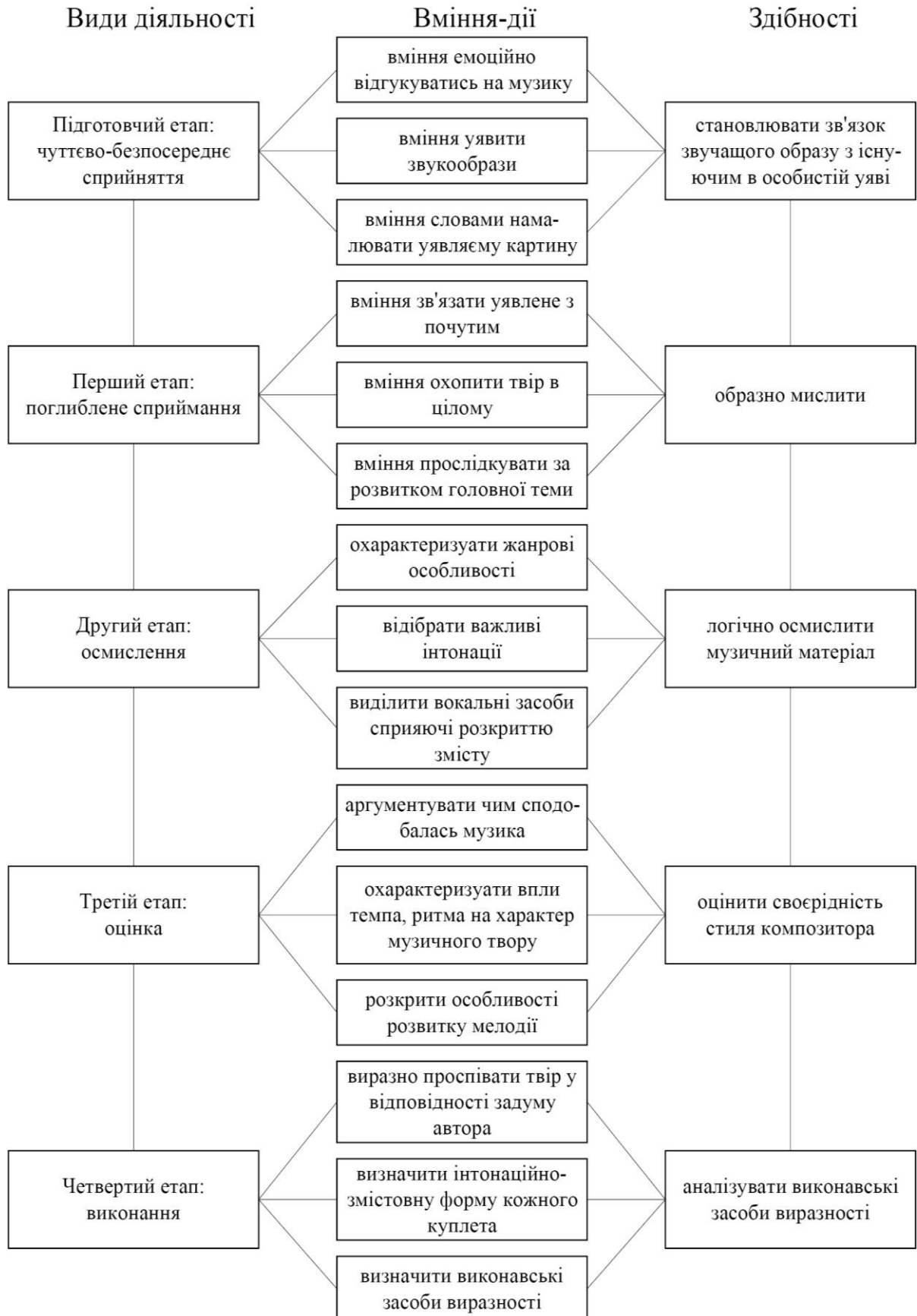
11. Горбенко С. С. Морально-естетична спрямованість у вивченні пісенного матеріалу на уроці музики // Мистецтво у школі / С. С. Горбенко. – К.: Обрій, 1996. – Вип.1. – С.17-23.
12. Гордійчук М. М. Фольклор і фольклористика / М. М. Гордійчук. – К.: Музична Україна, 1970. – 248 с.
13. Гусев В. Е. Эстетика фольклора / В. Е. Гусев. – М., 1977. – 319 с.
14. Димова И. Вокально-хоровые произведения композиторов-классиков как средство развития музыкального вкуса подростков // Музыкальное воспитание в школе. – М.: Музыка, 1987. – С.14-23.
15. Дмитриев Л. Б. Основы вокальной методики / Л. Б. Дмитриев. – Саратов, 2000. – С.12-41.
16. Зазюн І. А. Проблема виховання молоді в Україні / І. А. Зазюн. – К., 2000. – С.5-6.
17. Кабалевский Д. Б. Воспитание ума и сердца / Д. Б. Кабалевский. – М.: Просвещение, 1984. – 206 с.
18. Клепіков О., Кучерявий Н. Основи творчості особи: навчальний посібник / О. Клепіков. – К., 1996. – 80 с.
19. Кобрлова А. Воспитательное значение детского хорового пения // Музыкальная культура и личность / А. Кобрлова. – Владимир, 1989. – С.78-83.
20. Крет М. П. Музика як засіб морального виховання у вітчизняній та зарубіжній педагогіці // Миротворча діяльність школи і ВУЗУ / М. П. Крет. – Рівне: Теніс, 1997. – С.37-43.
21. Кушка Я. С. Методика музичного виховання дітей: Навчальний посібник у 2-х ч. – Ч.1 / Я. С. Кушка. – Вінниця: Нова книга, 2007. – 216 с.
22. Кушка Я. С. Методика навчання співу: Посібник з основ вокальної майстерності / Я. С. Кушка. – Тернопіль: Навчальна книга. – Богдан, 2010. – 288 с.

23. Лебедев В. К., Рябінін В. А. Народно-інструментальні ансамблі в ЗОШ: Навчальний посібник / В. К. Лебедев. – 1998. – 97 с.
24. Лобова О. Уроки музики очима вчителя початкових класів (результати анкетування) // Початкова школа. - №6. – 2010. – С41-45.
25. Мартянова Г. М. Зміст, форми і методи формування креативності учнів засобами музики: Навчальний посібник для студентів педагогічних навчальних закладів / Г. М. Мартянова. – Вінниця, 1995. – С.71.
26. Набока О. Г. Проблеми ідейно-морального виховання учнів в сучасних умовах // Миротворча діяльність школи і ВУЗУ / О. Г. Набока. – Рівне: Теніс, 1997. – С.6-7.
27. Назайкинський Е. О. Психологія музикального виховання / Е. О. Назайкинський. – М.: Музыка, 1972. – 284 с.
28. Осика О. В., Наумов С. В. Теоретичні проблеми моральної поведінки молодших школярів // Миротворча діяльність школи і ВУЗУ / О. В. Осика. – Рівне: Теніс, 1997. – С.114.
29. Підготовка майбутнього вчителя до морального виховання учнів: Навчальний посібник. – К., 1996. – 204 с.
30. Пономарев А. С. Жизнь детского хора / А. С. Пономарев. – М.: Просвещение, 1991. – С.103-134.
31. Понтюх О. І. Творча діяльність учнів на уроках музичного мистецтва // Мистецтво в школі. – №1. – 2011. – С.29-30.
32. Ростовський О. Я. Методика викладання музики в основній школі / О. Я. Ростовський. – Тернопіль: Навчальна книга. – Богдан. – 2001. – 272 с.
33. Сухомлинський В. А. Павлышская средняя школа / В. А. Сухомлинський. – М.: Просвещение, 1969. – 99 с.
34. Сухомлинський В. А. Сердце отдаю детям / В. А. Сухомлинський. – К.: Радянська школа, 1969. – 125 с.

35. Сухомлинський В. О. Моральні заповіді дитинства і юності / В. О. Сухомлинський. – К.: Радянська школа, 1966. – 232 с.
36. Чепіга Я. Ф. Моральне вношення у справі виховання // Педагогічна майстерність: Хрестоматія: Навчальний посібник / Упоряд.: І. А. Зазюн, Н. Г. Базилевич та ін.; За ред. І. Я. Зазюна / Я. Ф. Чепіга. – К.: Вища школа, 2006. – С.327-330.
37. Хлебнікова Л. О. Методика хорового співу у початковій школі: Методичний посібник / Л. О. Хлебнікова. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2006. – 216 с.
38. Шовкун Т. Система вокально-хорової роботи в молодших класах // Мистецтво та освіта. – №3. – 2011. – С.25-28.
39. Щур М. Шкільний хор / М. Щур. – Харків: Ранок, 2010. – 96 с.
40. Якобсон П. М. Психологія художественного восприяття / П. М. Якобсон. – М.: Искусство, 1964. – 88 с.
41. Ямщицький М. Н. Взаємовідношення між дітьми як фактор їх морального розвитку // Миротворча діяльність школи і ВУЗУ / М. Н. Ямщицький. – Рівне: Теніс, 1997. – С.30-31.
42. Яскулко М. К. Уроки музичного мистецтва: творчий розвиток учнів // Мистецтво в школі. – №11. – 2010. – С.14-16.

Модель творчої діяльності у формуванні музичної культури школярів

Виконання творчого завдання учнями 3-А класу: прослухати музичний твір і розповісти уявну картину

Вивчення теми “Варіаційний розвиток музики” учнями 3-А класу

Вітання батьків учнями 1-А класу “Свято наших мам – 8 Березня”

“Ми танцюєм і співаєм – Україну прославляєм”
свято інсценізованої пісні учнями 1-А класу

Виконання ансамблем пісня Н. Май “Там, де мама і я, там і сходить зоря”
учнями 3-А класу

Учні 3-А класу дарують поезію мамам
“Свято сяє квіточками, гріє сонечко весни,
свято це є свято мами, в день чарівний і ясний”

Вальс для наших любих мам у виконанні учнів 1-А класу

Інсценізація казки учнями 1-А класу “Білосніжка та семеро гномів”